“बालबालिकामा लगानी : सुनिश्चित भविष्यको थालनी”

बालबालिका सम्बन्धी स्थिति प्रतिवेदन
२०८१

सानीभेरी गाउँपालिका

स्थानीय बाल अधिकार समिति

रुकुम (पश्चिम)

कर्णाली प्रदेश, नेपाल

"बालबालिकामा लगानी: सुनिश्चित भविष्यको थालनी"

बालबालिका सम्बन्धी स्थिति प्रतिवेदन

२०८१

सानीभेरी गाउँपालिका

स्थानीय बाल अधिकार समिति

रुकुम (पश्चिम)

प्रकाशन समिति

सल्लाहकार : रमेश खड्का

लेखन तथा सम्पादनः मानविर ओली

सहयोगी : लिला शर्मा

फोटो साभारः सानीभेरी गाँउपालिका

प्रकाशन प्रति : १००

प्रकाशन मिति : माघ २७, २०८१

तयारी तथा प्रकाशन सहयोग : युनिसेफ नेपाल

प्रकाशक : सानीभेरी गाउँपालिका, रुकुम (पश्चिम)

मुद्रणः भवानी छापाखाना, सुर्खेत (☎०८३-५२१६१५)

सानीभेरी गाउँपालिका
Sanibheri Rural Municipality
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
Office of The Rural Municipal Executive
सिम्ली, रुकुम (पश्चिम)
Simli, Rukum (West)
कर्णाली प्रदेश, नेपाल
Karnali Province, Nepal
सम्पर्क नं.: ९८५७८२४२५३
info@sanibherimun.gov.np
sanibherimun@gmail.com
ito.sanibherimun@gmail.com

बिषय : शुभकामना ।

बालबालिका भविष्यका कर्णधारको रुपमा मात्रै होइन वर्तमानका साझेदारको रुपमा लिन सकिन्छ। भविष्यका कर्णधार बालबालिकाका जन्मदिने हरेक आमाबुवाको सपना जोडिएको हुन्छ।त्यो सपना बास्तवमा गाउँ, टोल, समाज हुदै देशको भविष्यसँग जोडिएको हुने गर्छ। जुन देशले बालबालिकामा लगानी योजना निर्माण गरेका हुन्छन आज विश्वमा तिनै देशको भविष्य सुन्दर र समकालीन देश समाज एवं त्यो देशका नागरिक अव्बल भएको देखिन्छ। सो कुरा अरु देशले पनि अनुशरण गरेर व्यवहारमा लागु गर्नुपर्ने हुन्छ। हाल विश्वका विकसित देशहरुले पनि त्यसरी नै बालबालिकामा लगानी गरेको पाइन्छ। त्यसै गरि यहाँ बालबालिकालाई भविष्यको कर्णधार बनाउन आमाको गर्भावस्था देखि १८ वर्ष नपुग्दा सम्म परिवार, समाज र राज्य सवै आ आफ्नो कर्तव्य एवं जिम्मेवारी निभाउनु पर्दछ। राज्यले निभाउनु पर्ने कर्तव्यभित्र हाम्रो सानीभेरी गाउँपालिकाले पनि बालबालिकाको विषयमा संवेदनशील भएर ५ वटा नीति तथा कार्यविधि जारी गरी कार्यान्वयनको कुरालाई जोड गरिरहेको छ। जस मध्ये बालबालिकाको हक अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यविधि २०७६ जारी गरि सानीभेरी गाउँपालिकालाई बालअधिकार प्रवर्द्धनमा जोड गर्ने सकारात्मक प्रयास गरेको छ यद्यपि बाल संरक्षणका सवालहरू बालविवाह, संरक्षणको समस्यामा रहेका बालबालिका, लागू औषध दुर्व्यसनी, बाल दुर्व्यवहार, कुपोषण, बाल यौनजन्य हिंसा, विद्यालय छाड्ने लगायतका समस्याहरू रहेका छन र यि समस्याहरूको न्यूनिकरण गर्न सानीभेरी गाउँपालिकामा स्थानीय बाल अधिकार समितिले आफ्नो काम कर्तव्य र अधिकार अनुसार बाल संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्दै आएको छ।

यसै अनुरूप सानीभेरी गाउँपालिकाभित्रका बालबालिकाको अवस्था झल्कने गरि स्थिति प्रतिवेदन प्रकाशन गर्न लागेको र यसले यस पालिकामा बालबालिकाको विषयमा केन्द्रित रही प्रभावकारी कार्य सञ्चालनमा मदत पुर्याउने कुरामा मैले विश्वास लिएको छु, यस कार्यमा अहोरात्र खट्ने हाम्रो सानीभेरी गाउँपालिकाका बालकल्याण अधिकारी श्री मानविर ओली, कार्यमा संलग्न अन्य सम्पूर्ण कर्मचारीहरू एवं बालअधिकार प्रवर्द्धन कार्यमा प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष सहयोग गर्नुहुने विकास साझेदार तथा सङ्घ संस्थाहरूलाई विशेष धन्यवाद सहित यस कार्यले बालबालिकाको विषयमा गहिरो ढंगले बुझेर थप कामले गति लिने विश्वासका साथ हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु। धन्यवाद।

माघ २७,२०८१

बिर्ख बहादुर विष्ट
अध्यक्ष

सानीभेरी गाउँपालिका
Sanibheri Rural Municipality
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
Office of The Rural Municipal Executive
सिम्ली, रुकुम (पश्चिम)
Simli, Rukum (West)
कर्णाली प्रदेश, नेपाल
Karnali Province, Nepal
सम्पर्क नं.: ९८५७८२४२५३
info@sanibherimun.gov.np
sanibherimun@gmail.com
ito.sanibherimun@gmail.com

बिषय : शुभकामना

बालअधिकारको विषयलाई व्यवहारिक हिसाबले प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न बालबालिकाको वास्तविक अवस्था झल्कने गरि सानीभेरी गाउँपालिकाले बालबालिकाको स्थिति प्रतिवेदन प्रकाशन गरेकोमा असाध्यै खुसी लागेको छ। यसले हाम्रो सानीभेरी गाउँपालिकामा बालबालिकाको समग्र अवस्थाको सही तरिकाले प्रस्तुत गरि आगामी दिनहरूमा गति प्रदान गर्न मद्दत पुर्याउने कुरामा मैले विश्वास लिएकी छु। समाज बदल्नु छ भने बालबालिकामा लगानी गर्न आवश्यक छ भन्ने मान्यताका साथ सानीभेरी गाउँपालिकाले बालबालिकाको हक अधिकार संरक्षणको क्षेत्रमा स्थानीय सरकारको स्थापना देखि बालबालिकालाई प्राथमिकताको विषयमा राखेर विभिन्न नीति, कार्यक्रम र यसको व्यवहारिक कार्यान्वयनको कुरालाई जोडतोडले लागेको कुरा अवगतै छ। यस कार्यमा सानीभेरी गाउँपालिकाको नीति निर्देशनभित्र रही बालबालिकाको क्षेत्रमा काम गर्ने विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूले पनि मिति २०८० कार्तिक १७ गते राती जाजरकोटको रामीडाँडा केन्द्रबिन्दु बनाएर गएको भूकम्पको गएको अवस्थामा गाउँपालिकाभित्रका बालबालिकाको क्षेत्रमा सहयोग पुग्ने गरि कार्यक्रम सम्पादन गरेको र आगामी दिनमा सहकार्य हुने कुरामा विश्वस्त छ।

साथै सानीभेरी गाउँपालिकाले बालबालिकाको क्षेत्रमा काम गर्न सहजता हुने गरि स्थिति प्रतिवेदन प्रकाशन गर्न लागेकामा यस कार्यमा खट्नु हुने स्थानीय बाल अधिकार समितिका सदस्य सचिव एवं बालकल्याण अधिकारी श्री मानविर ओली लगायत यस कार्यमा संलग्न हुने सम्पूर्ण कर्मचारीहरू एवं विपद र अन्य स्थितिमा महत्वपूर्ण सहयोग गर्नुहुने अन्य विकास साझेदार, सङ्घ संस्थाहरू सबैलाई विशेष धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। स्थिति प्रतिवेदन प्रकाशनले सानीभेरी गाउँपालिकामा बालअधिकारको प्रवर्द्धनको कार्यमा इँटा थप्ने छ भन्ने कुराको विश्वास गर्दै हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

धन्यवाद।

माघ २७, २०८१

कमला रोका पुन
उपाध्यक्ष, सानीभेरी गाँउपालिका
एवम् संयोजक, स्थानीय बाल अधिकार समिति

सानीभेरी गाउँपालिका
Sanibheri Rural Municipality
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
Office of The Rural Municipal Executive
सिम्ली, रुकुम (पश्चिम)
Simli, Rukum (West)
कर्णाली प्रदेश, नेपाल
Karnali Province, Nepal
सम्पर्क नं.: ९८५७८२४२५३
info@sanibherimun.gov.np
sanibherimun@gmail.com
ito.sanibherimun@gmail.com

बिषय : शुभकामना

बाल अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धनका रुपमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ ले तिन तहका संरचनाको स्पष्टता गरेको र संघमा राष्ट्रिय बाल अधिकार परिषद, प्रदेशमा प्रदेश बाल अधिकार समिति र स्थानीय तहमा स्थानीय बाल अधिकार समितिको संरचनाको नीतिगत स्पष्टता गरेको छ। बालबालिका सम्बन्धी ऐनको सहजताका लागि बालबालिका सम्बन्धी नियमावली २०७८ पारित भई कार्यान्वयनमा रहेको स्थितिमा सानीभेरी गाउँपालिकाले पनि बालबालिका सम्बन्धी ऐनलाई आधार बनाई पालिकामा कार्यविधि तथा नियमहरु पारित गरि कार्यान्वयनमा रहेका छन्। बालबालिकाको जन्मजात पाउनु पर्ने अधिकार तथा हकलाई आफ्नो दायित्व तिनै तहका सरकारले नितिगत रुपमा बाल अधिकार संरक्षणको विषयलाई अगाडि बढाई रहेको स्थितिमा हाम्रो सानीभेरी गाउँपालिकाले पनि बालबालिकाको विषयमा संबेदनसिल भएर निर्मित कानुन कार्यान्वयनको कुरालाई जोड गरिरहेको छ। जस मध्ये बालबालिकाको हकअधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यविधि २०७६ जारी गरि सानीभेरी गाउँपालिकालाई बालअधिकार प्रवर्द्धनमा जोड गर्ने सकारात्मक प्रयास गरेको छ। यद्यपि बाल संरक्षणका सवालहरूमा बालबालिकालाई दिगो प्रभाव पार्ने कार्यमा योजना बनाई जोड गरेको छ।

यसै अनुरूप सानीभेरी गाउँपालिकाभित्रका बालबालिकाको अवस्था झल्कने गरि स्थिति प्रतिवेदन प्रकाशन गर्न लागेको र यसले पालिकामा बालबालिकाको विषयमा केन्द्रीकृत रही प्रभावकारी कार्य सञ्चालनमा मदत पुर्याउने कुरामा मैले विश्वास लिएको छु, यस कार्यमा अहोरात्र खट्ने हाम्रो सानीभेरी गाउँपालिकाका बालकल्याण अधिकारी लगायत सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई विशेष धन्यवाद सहित यस कार्यले बालबालिकाको विषयमा गति लिने विश्वासका साथ हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

धन्यवाद।

माघ २७, २०८१

दिपक बुढाथोकी
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

सानीभेरी गाउँपालिका
Sanibheri Rural Municipality
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
Office of The Rural Municipal Executive
सिम्ली, रुकुम (पश्चिम)
Simli, Rukum (West)
कर्णाली प्रदेश, नेपाल
Karnali Province, Nepal
सम्पर्क नं.: ९८५७८२४२५३
info@sanibherimun.gov.np
sanibherimun@gmail.com
ito.sanibherimun@gmail.com

प्राक्कथन

बालअधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्न सरकारका तिनै तहका संयन्त्रहरू क्रियाशील रही नीतिगत रुपमा स्पष्ट गरेका कानुनी व्यवस्थालाई सहकार्य र सहजीकरण गर्न गराउनका लागि बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ ले पनि स्पष्ट गरेको छ । साथै बालबालिका सबन्धी नियमावली २०७८ को नियम ९१ को (३) मा स्थानीय बाल अधिकार समितिले सम्बन्धित स्थानीय तहमा बालबालिका तथा बाल अधिकारको अवस्था समेट्ने गरि बालबालिका सम्बन्धी स्थानीय प्रतिवेदन सम्बन्धित गाउँ कार्यपालिकाको स्वीकृत लिई प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३० दिनभित्र सार्वजनिक गर्नु पर्ने छ भन्ने कुरा स्पष्ट गरेको छ। कानुनी कुरा व्यवहारिक रुपमा प्रयोगका लागि सानीभेरी गाउँपालिकाले ५ वटा बालबालिका सम्बन्धी कानुन तथा कार्यविधि पारित गरि कार्यान्वयनको अवस्थामा रहेको अवस्थामा पालिकामा बालबालिकाको वास्तविक अवस्था पहिचान गरि समाधानको दिशातिर जाने प्रयास गरेको छ ।

सानीभेरी गाउँपालिकाले विगत २०७६ साल देखि नै बालबालिकाको सवालहरूमा केन्द्रीकृत रही बालबालिकाको हक अधिकार संरक्षणका लागि सकारात्मक गतिविधि सञ्चालन गर्दै आएको र यस प्रतिवेदनमा पनि पालिकाले गरेका गतिविधिहरू समेट्ने प्रयास गरिएको छ। प्रतिवेदन पहिलो पटक प्रकाशित हुन लागेकोले आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ सम्म बालबालिकाको क्षेत्रमा भएका कार्यहरु उल्लेख गरिएको छ । जसमा गाउँपालिकाभित्रका बालबालिका सम्बन्धी बनेका कानुन तथा कार्यविधि, बालअधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने संयन्त्रहरुको अवस्था, पालिकाले बालबालिकाको क्षेत्रमा गरेको लगानी एवं बालबालिका केन्द्रित गतिविधि, बालअधिकार संरक्षणका विषयहरू, बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच, बाल सहभागिताको अवस्था लगायतका विषयहरू यस प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ।

यस प्रतिवेदनमा बालबालिकाको वास्तविक अवस्था झल्कने गरि टेबल, ग्राफ एवं अनुसूची मार्फत अवस्था विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ। जसमा बालबालिकाको उमेरगत अवस्थालाई ग्राफबाट चित्रण गरिएको छ भने ४१ वटा टेबल र १ वटा ग्राफमा विवरणात्मक विश्लेषण रहेको छ । साथै अनुसूची १ र २ मा बालबालिका सम्बन्धी संयन्त्रको विषयमा उल्लेख गर्ने प्रयास भएको र यस कार्यले बालबालिकासँग सम्बन्धित रहेर अध्ययन अनुसन्धान गरेर काम गर्न पालिका, विकास साझेदार लगायत सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई प्रतिवेदन उपयोगी हुने मैले विश्वास लिएको छु।

बाल अधिकार सबैको सरोकारको विषय बने मात्र हाम्रो समाज दीर्घकालीन रुपमा विकासको गति लिन सक्छ भन्ने कुरालाई आत्मसाथ गर्दै सानीभेरी गाउँपालिकाले बालबालिकालाई प्राथमिकताको विषयमा राखेर अगाडि बढिरहेको कुरामार्फत सकारात्मक रुपमा लिन सकिन्छ। बालबालिकाको स्थितिपत्र प्रकाशन गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण कर्मचारी, सङ्घ संस्था एवं UNICEF लाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै हाम्रा बालबालिकाको उत्तरोत्तर प्रगतिको एवं उज्जवल भविष्यको शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

माघ २७,२०८१

मानविर ओली
बालकल्याण अधिकारी

विषय सूची

सि.नं.	विवरण	पेज नं.
प्रतिवेदनको सारसंक्षेप		१
	परिच्छेद-१ : बाल अधिकार सम्बन्धी नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था	
१.१.	परिचय	४
१.१.१.	नेपालको संविधानमा बालबालिका सम्बन्धी व्यवस्था	
१.१.२	संवैधानिक व्यवस्थामा भएका बालबालिका सम्बन्धी राज्यका नीतिहरु	
१.१.३	संघ प्रदेश र स्थानीय तहका कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्थाहरु	
१.२	सानीभेरी गाउँपालिकाको बालबालिकाको संख्या	१०
१.३	सानीभेरी गाउँपालिकाको बाल संरक्षण संयन्त्रको अवस्था	११
१.४	सानीभेरी गाउँपालिकाको आव २०८१/८२ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा बालबालिका	१२
	परिच्छेद-२ : बालबालिकाको बाँच्न पाउने अधिकार	
२.१	खोप	१५
२.२	बाल मृत्युदर	१६
२.३	बाल पोषणको अवस्था	१७
२.४	मातृ मृत्युदरको अवस्था	१८
२.५	मानसिक स्वास्थ्य र आत्महत्याको अवस्था	१९
२.६	संक्रामक तथा नसर्ने रोग र बालबालिका	२०
	परिच्छेद-३ : बालबालिकाको संरक्षणको अधिकार	
३.१	बालबालिकाको पहिचान तथा जन्मदर्ताको अधिकार	२१
३.२	अपाङ्गता भएका बालबालिका	२३
३.३	बालशोषणको अवस्था	२४
३.३.१	लागू पदार्थ दुर्व्यशनी तथा ओसारपसार	
३.३.२	बालश्रमको अवस्था	
३.३.३	बालबालिकाको अपहरण, बेचविखन तथा ओसारपसार	
३.४	बालबालिका विरुद्धको हिंसा तथा दुर्व्यवहार	२८
३.४.१	बालबालिका विरुद्धको हिंसा	
३.४.२	बालबालिका विरुद्धको अनलाइन हिंसा	
३.४.३	यौनहिंसा र दुर्व्यवहार	
३.४.४	बालविवाह	
३.५	कानूनी विवादमा परेका बालबालिका	३२
३.६	विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिका तथा वैकल्पिक स्याहार	३२
३.६.१	अनाथ बालबालिका	
३.६.२	बालबालिकाको बसाइको अवस्था	
३.६.३	घरमूली बालबालिका	
३.६.४	बालगृहमा पठाईएका बालबालिका	
३.७	पारिवारिक सहायता र सामाजिक सुरक्षा	३५

सि.नं.	विवरण	पेज नं.
	परिच्छेद-४ : बालबालिकाको शिक्षा तथा विकास सम्बन्धी अधिकार	
४.१	पृष्ठभूमी	३७
४.२	प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र र बालबालिका	३७
४.३	विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक र भर्नादर	३९
४.४	विद्यालय शिक्षामा दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका बालबालिका	४१
४.५	नियमित विद्यालय जाने बालबालिका र टिकाउ दर	४२
४.६	सामुदायिक अध्ययन केन्द्र	४२
४.७	माध्यमिक शिक्षा परीक्षा	४२
	परिच्छेद-५ : बालबालिकाको सहभागिता, संगठन तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार	
५.१	पृष्ठभूमी	४४
५.२	स्थानीय तहको योजना तर्जुमामा बाल सहभागिता	४४
५.३	बालक्लब र बालक्लब सञ्जाल	४५
५.४	बालमैत्री स्थानीय शासन	४६
५.५	खेलकुद र बालबालिका	४७
	परिच्छेद-६ : भूकम्प प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणमा सानीभेरी गाउँपालिका	
६.१	जोखिमता मूल्याङ्कन	४८
६.२	सहयोग वितरणः	४८
६.३	बाल संरक्षण घटना व्यवस्थान सूचना प्रणालीको प्रयोग	४९
	परिच्छेद-७: निष्कर्ष	
७.१	मुख्य उपलब्धी	५०
७.२	समस्या र चुनौति	५१
७.३	आगामी योजना	५२
अनुसूचीहरु		५४-६८

प्रतिवेदनको सारसंक्षेप

१. संयुक्त राष्ट्र संघको बाल अधिकार महासन्धि, १९८९ लाई नेपालले २०४७ साल भदौ २९ गते (सेप्टेम्बर १४, १९९०) बिनाशर्त अनुमोदन गरी नेपालमा बाल अधिकार सुनिश्चिताका लागि प्रतिबद्धता जनाएको छ ।

२. सानीभेरी गाउँपालिका बालबालिकाको हकअधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यविधि २०७६, बालविवाह न्यूनिकरण सम्बन्धी रणनिति २०७४, बालक्लब, संजाल गठन तथा संचालन निर्देशिका २०७४, बालबालिकाको हकअधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यविधि २०७६, आपतकालिन बाल उद्धार कोष संचालन निर्देशिका २०७७, बालश्रम मुक्त पालिका घोषणा सम्बन्धी कार्यविधि २०७९ लगायतका कार्यविधिहरु कार्यान्वयनमा रहेको छ ।

३. २०७८ सालको जनगणना अनुसार १८ वर्ष मुनिका बालबालिकाको संख्या ९८ लाख ६९ हजार ५ सय ८३ रहेको छ भने सानीभेरी गाउँपालिकाको बालबालिकाको संख्या १० हजार १ सय १० रहेको छ ।

४. सानीभेरी गाउँपालिकामा कम तौल भएका बालबालिकाको संख्या आ.व. २०७९/८० मा ३८ जना रहेकोमा यो संख्या आ.व. २०८०/८१ मा करिब ४२ प्रतिशतले वृद्धि भइ ५४ पुगेको देखिन्छ ।

५. पालिकामा आर्थिक वर्ष २०७९।०८० मा नवजात शिशू मृत्युदर ०.१९ प्रतिशत भएतापनि आ।व। २०८०।०८१ मा यो दर शुन्य रहेको छ र मातृ मृत्युदर समेत शुन्य रहेको छ ।

६. स्थानीय प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार पालिकामा आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा २ जना बालबालिकाको आत्महत्या गरेका छन् भने २ जना बालबालिकाको आत्महत्या प्रयास गर्दा उद्धार गरिएको थियो ।

७. सानीभेरी गाउपालिकामा जन्मदर्ता प्रतिशतलाई हेर्दा ५ वर्षमुनीका बालबालिका करिव ९९ प्रतिशत बालबालिकाको जन्मदर्ता गराका छन ।

८. राष्ट्रिय जनगनना २०७८ अनुसार सानीभेरी गाउँपालिकामा कूल अपाङ्गता भएका १७७ जना बालबालिका मधये ६९ जनाले मात्र अपाङ्गता परिचयपत्र बनाएको र १२४ जना बालबालिकाले अझै अपाङ्गता परिचयपत्र नबनाएको देखिन्छ ।

९. स्थानीय प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार आ। व। २०८०/८१ मा कुनै पनि बालबालिका लागू पदार्थ दुर्व्यशनीमा संलग्न भई उजुरी नपरेको देखिन्छ भने स्थानीय तहमा गरिएको अध्ययन अनुसार पालिकाभर १३ जना बालबालिका लागू पदार्थको सेवनमा संलग्न भएको पाइएको छ ।

१०. सानीभेरी गाउँपालिका आ। व। २०८०/८१ मा ३७ जना बालबालिका बाश्रममा संलग्न रहेको वडागत विवरणबाट देखिन्छ ।

११. यस पालिकामा बालविवाह, जातीय छुवाछुत, बहुविवाह, हत्या र घरेलु हिंसा सम्बन्धी दर्ता भएका घटनाबाट ६८ जना बालबालिका पीडित भएको देखिन्छ ।

१२. सानीभेरी गाउँपालिकामा विगतको तुलनामा बालविवाह घट्दो अवस्थामा रहको देखिएता पनि एक वर्षमा १९३ जना बालबालिकाको विवाह भएको देखिन्छ जसमा बालिकाको प्रतिशत ५९.५८ रहेको देखिन्छ ।

१३. सानीभेरी गाउँपालिकाले गरेको पछिल्लो अध्ययन अनुसार ४०।१७ प्रतिशत बालबाविवाह रहेको छ ।

१४. सानीभेरी गाउँपालिकामा आमाबुवा दुवै गुमाएका १८ वर्ष भन्दा मुनीका १० जना बालबालिका मध्ये नियमित विद्यालय जाने बालबालिकाको खातामा मासिक रु २००० । (दुई हजार) का दरले सामाजिक सुरक्षा भत्ता स्वरुप विगत ४ वर्ष देखि उपलव्ध गराउँदै आइरहेको छ ।

१५. राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार सानीभेरी गाउँपालिका कूल बालबालिका मध्ये ८३.८५ प्रतिशत बालबालिका आमाबाबु दुबैसँग बस्ने गरेका छन् भने आमासँग मात्र बस्ने १२.९ प्रतिशित, बाबुसँगमात्र बस्ने ०.१९ प्रतिशत र अन्य नातेदारसँग बस्ने बालबालिका २.०७ प्रतिशत रहेको छ ।

१६. सानीभेरी गाउँपालिका ४८ जना बालक र ४२ जना बालिका आफै घरमुलिको रुपमा रहेको देखिएको छ ।

१७. सानीभेरी गाउँपालिका विभिन्न किसिमका सामाजिक सुरक्षाबाट २७१५ जना बालबालिका लाभान्वित भएका छन् ।

१८. सानीभेरी गाउँपालिका विगत तीन शैक्षिक सत्रमा (२०८१) बाल विकास केन्द्र तथा पूर्व प्राथमिक कक्षाहरुको कूल संख्या ५० रहेको छ ।

१९. सानीभेरी गाउँपालिकाको शिक्षा शाखाको प्रतिवेदन अनुसार शैक्षिक सत्र २०८० मा पालिकामा ४६ वटा विद्यालयहरु सञ्चालनमा रहेका थिए भने शैक्षिक सत्र २०८१ मा कूल विद्यालय संख्या ४२ रहेको छ ।

२०. सानीभेरी गाउँपालिका शैक्षिकसत्र २०८१ मा आधारभूत तहदेखि देखि कक्षा १२ कक्षा सम्म भर्ना भएका बालबालिकाको संख्या ६७४६ रहेको र जस मध्ये बालक ५१.३९ प्रतिशत र बालिका ४८.६० प्रतिशत रहेको छ ।

२१. सानीभेरी गाउँपालिकाको शिक्षा शाखाको प्रतिवेदन अनुसार शैक्षिक सत्र २०८० मा कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर ९३ प्रतिशत, कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर ९६ प्रतिशत र कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर ६४ प्रतिशत रहेको छ ।

२२. सानीभेरी गाउँपालिकाबाट शैक्षिक सत्र २०८० को माध्यामिक शिक्षा परीक्षा (क्भ्भ्) मा सहभागी भएका विद्यार्थीको संख्या ५५६ रहेको थिए जस मध्ये १।६ न्एब भन्दा माथि ४६० जनाले ल्याएका थिए ।

२३. सानीभेरी गाउँपालिकामा आर्थिक वर्ष २०८०/८१ सम्ममा कूल ३५ वटा बालक्लबहरु सञ्चालन रहेका छन् र ती बालक्लबहरुमा कूल ६७१ जना बालबालिका आवद्ध भएका छन् ।

२४. सानीभेरी गाउँपालिकाले निरन्तर रुपमा बालमैत्री वडा घोषणा गर्नका लागि विभिन्न क्रियककलापहरु गर्दै आइरहेको छ र हालसम्म सबै वडाहरु कम्तिमा ४५ वटा सूचकहरु पुरा भैसकेको अवस्था रहेको छ ।

२५. गाउँपालिका आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा मात्र ३१८२ जना बालबालिकाको खेलकुद तथा अन्य दिवसीय कार्यक्रमहरुमा सहभागिता भएको छ ।

२६. भूकम्पपश्चात जोखिममा परेका बालबालिकाको जोखिमताको अवस्था विश्लेषणको लागि युनिसेफ नेपालको सहयोगमा कूल ११ वटा वडाका ४०४९ घरधुरीका ९,३७४ जना बालबालिकाको जोखिमताको विश्लेषण गरिएको छ ।

२७. बालबालिकाको सहभागिता, संगठन तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई ख्यालमा राखि वडा स्तरिय बाल कल्ब तथा बाल संचाल गठन गरिनुका साथै बाल सहभागिताको नीतिगत तथा बालमैत्री वडा घोषणाको प्रयास अघि सारिएको छ ।

२८. गाउँपालिकाभित्र रहेका जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान, अभिलेखीकरण एवम् बाल संरक्षण घटना व्यवस्थापनका लागि ५३१ जना बालबालिकाको विवरण बाल संरक्षण घटना व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा प्रविष्टि गरिएको छ ।

२९. भूकम्पबाट प्रभावित बालबालिकाको जोखिमता लेखाजोखा तथा विश्लेषणको आधारमा गम्भीर तथा उच्च जोखिममा रहेका ३४८३ जना बालबालिकालाई विभिन्न किसिमका आवश्यक सहयोग प्रदान गरिएको छ ।

३०. यस सानीभेरी गउँपालिकामा बालबालिकाको क्षेत्रमा विभिन्न समस्या तथा चुनौती मध्यनजर गर्दै बालअधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धनमा नमुना स्थानीय तहको रुपमा विकास गर्नका लागि बाल संरक्षण संयन्त्रको स्थापना तथा परिचालनमा जोड दिँदै विभिन्न कार्यहरू प्राथमिकतामा राखिएको छ ।

३१. सानीभेरी गाउँपालिकालाई बालअधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धनमा नमुना स्थानीय तहको रुपमा विकास गर्नका लागि बालबालिका सम्बन्धी लगानी सहितको पाँच वर्षे राष्ट्रिय नीति कार्यान्वयन कार्ययोजना निर्माण, बाल संरक्षण मापदण्ड लागू गर्ने, हिंसा तथा दुर्व्यवहार सम्बन्धी घटनाको अनिवार्य सूचना दिनुपर्ने व्यवस्थाको समुदायस्तरसम्म सचेतना, वैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्थाको प्रवर्द्धन, बालमैत्री स्थानीय तह निर्माण लगायतका आगामी योजना पालिकाको रहेको छ ।

परिच्छेद-एक

बालअधिकार सम्बन्धी नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था

१.१. परिचय

संयुक्त राष्ट्र संघको बाल अधकिार महासन्धि १९८९ लाई नेपालले २०४७ साल भदौ २९ गते ९ सेप्टेम्बर १४, १९९० बिनाशर्त अनुमोदन गरी नेपालमा बाल अधिकार सुनिश्चितका लागि प्रतिवद्धता जनाएको छ । यसै अनुरुप नेपालको संविधानको धारा ३९ मा बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रुपमा सुनिश्चित गरी बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई राज्यको नीतिको रुपमा अंगिकार गरेको छ । नेपालको संवैधानिक व्यवस्था कार्यान्यनका लागि बालबालिकाको हक, हित र अधिकारको सम्मान, संरक्षण, परिपुर्ति एवं पालनाका लागि बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ लगायत अन्य विभिन्न कानूनी तथा नीतगित व्यवस्थाहरु कार्यान्वयनमा रहेका छन् ।

बाल अधिकार संरक्षण तथा सम्बर्द्धनका लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय विकास साझेदार, नागरिक समाज, निजी क्षेत्र लगायतसँग समन्वय र सहकार्य गर्दै आएको छ । विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिका तथा दुर्व्यवहारबाट पिडित तथा प्रभावित बालबालिका, अधिकारको उपभोगबाट वञ्चितिकरणमा परेका बालबालिका तथा अन्य जोखिममा परेका बालबालिकाको संरक्षणका विषयहरु सम्बोधनका लागि बालअधिकार संरक्षण प्रणाली सुदृढ हुँदै आएको छ । जसमा राष्ट्रियस्तर देखि स्थानीय तह सम्म बाल अधिकार प्रवर्द्धनका लागि सेवा प्रवाह संरचनाहरु क्रियासिल उन्मुख भैरहेका छन । यी यावत प्रयासहरुको परिणाम स्वरुप बालबालिकासँग प्रत्यक्ष सम्बन्धि समष्टिगत सूचकहरुमा उल्लेख्य सुधार हुँदै आएको छ र सानीभेरी गाउँपालिकाले यसको प्रयास स्थानीय सरकार संचालनको शुरुवाती चरण देखि नै अघि बढाएको छ ।

१.१.१. नेपालको संविधानमा बालबालिका सम्बन्धी व्यवस्था

नेपालको संविधानको मौलिक हक, राज्यको नीति नागरिकता, मानवअधिकार आयोग सम्बन्धी व्यवस्थाहरू प्रत्यक्ष रूपमा बालबालिकाको अधिकारसँग जोडिएका छन् । बालबालिका सम्बन्धी व्यवस्थाले संवैधानिक रूपमा राज्यका हरेक कानून, नीति योजना, कार्ययोजना र कार्यक्रमहरूमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितको सुनश्चितता, बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक सम्पूर्णताको सम्मान र संरक्षण तथा बालउत्तरदायी न्यायको सुनिश्चितता, बालबालिकाको आधारभूत आवश्यकता र विकासका अवसरहरूमा समान हकको सुनिश्चितता, बालबालिकालाई स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नो विचार निर्माण गर्ने, अभिव्यक्त गर्ने र संगठित हुन पाउने हकको सुनिश्चितता गरेको छ । संविधानले बालबालिकाको अधिकार सूनिश्चितता लागि गरेको प्रावधानहरु तलको तालिकामा प्रस्तुत गरएिको छ ।

तालिका-१

नेपालको संविधानमा व्यवस्था भएका बाल अधिकार सम्बन्धी मौलिक हकका प्रावधानहरु

क्र.स.	मौलिक हकहरु	प्रावधानहरु
१.	धारा १८. समानताको हक (३)	राज्यले जाति धर्म, लिंग, वर्ण, शारीरिक अपाङ्गता, वैवाहिक स्थिति, स्वास्थ्य, भाषा, क्षेत्र वा अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गर्ने छैन । तर सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पछाडि पारिएका समूहका लागि विशेष व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।
२.	धारा २०. न्याय सम्बन्धी हकको उपधारा १०	असमर्थ पक्षलाई कानून बमोजिम निःशुल्क कानूनी सहायता पाउने हक हुनेछ ।
३.	धारा २१. अपराध पीडितको हक	(१) अपराध पीडितलाई आफू पीडित भएको मुद्दाको अनुसन्धान तथा कारबाही सम्बन्धी जानकारी पाउने हक हुनेछ । (२) अपराध पीडितलाई कानून बमोजिम सामाजिक पुनर्स्थापना र क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।
४.	धारा २९. शोषण विरुद्धको हक	१. प्रत्येक व्यक्तिलाई शोषण विरुद्धको हक हुनेछ । २. धर्म, प्रथा, परम्परा, संस्कार, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा कुनै पनि व्यक्तिलाई कुनै किसिमले शोषण गर्न पाइने छैन । ३. मानिसलाई बेचबिखन गर्न, दास वा बाँधा बनाउन पाइने छैन । त्यस्तो कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ । ४. कसैलाई पनि निजको इच्छा विरुद्ध काममा लगाउन पाइने छैन । तर यस उपधारामा उल्लिखित व्यवस्थाले सार्वजनिक प्रयोजनको लागि नागरिकलाई राज्यले अनिवार्य सेवामा लगाउन सक्ने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन । ५. उपधारा (३) र (४) विपरितको कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ र त्यस्तो कार्यबाट पीडित व्यक्तिलाई पीडकबाट कानून बमोजिम मनासिब क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।
५.	धारा ३१. शिक्षा सम्बन्धी हक	१. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ । २. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ । ३. अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।

क.स.	मौलिक हकहरु	प्रावधानहरु
		४. दृष्टिविहीन व्यक्तिलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई साङ्केतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ । ५. नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो मातृभाषामा माध्यमिक तहसम्म शिक्षा प्राप्त गर्न र कानून बमोजिम विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ ।
६.	धारा ३५. स्वास्थ्य सम्बन्धी हक	१. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ । कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन । २. प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो स्वास्थ्य उपचारको सम्बन्धमा जानकारी पाउने हक हुनेछ । ३. प्रत्येक नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँचको हक हुनेछ । ४. प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ ।
७.	धारा ३९. बालबालिकाको हक	१. प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान सहित नामकरण र जन्मदर्ताको हक हुनेछ । २. प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, पालन—पोषण, उचित स्याहार, खेलकूद, मनोरञ्जन तथा व्यक्तित्व विकासको हक हुनेछ । ३. प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बालसहभागिताको हक हुनेछ । ४. कुनै पनि बालबालिकालाई कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन पाइने छैन । ५. कुनै पनि बालबालिकालाई बालविवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण गर्न वा बन्धक राख्न पाइने छैन । ६. कुनै पनि बालबालिकालाई सेना, प्रहरी वा सशस्त्र समूहमा भर्ना वा प्रयोग गर्न वा सांस्कृतिक वा धार्मिक प्रचलनको नाममा कुनै पनि माध्यम वा प्रकारले दुर्व्यवहार, उपेक्षा वा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य वा अन्य कुनै प्रकारको शोषण गर्न वा अनुचित प्रयोग गर्न पाइने छैन ।

क्र.स.	मौलिक हकहरु	प्रावधानहरु
		७. कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन पाइने छैन । ८. प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अनुकूल न्यायको हक हुनेछ । ९. असहाय, अनाथ, अपाङ्गता भएका, द्वन्द्वपीडित, विस्थापित एवं जोखिममा रहेका बालबाालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ । १०. उपधारा (४), (५), (६) र (७) विपरीत कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछन् र त्यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।
८.	धारा ४०. दलितको हक	दलित विद्यार्थीलाई प्राथमिकदेखि उच्च शिक्षासम्म कानून बमोजिम छात्रवृत्ति सहित निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गरिनेछ । प्राविधिक र ब्यवसायिक उच्च शिक्षामा दलितका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।
९.	धारा ४२ (२). सामाजिक न्यायको हक	आर्थिक रूपले विपन्न र लोपोन्मुख समुदायलाई शिक्षामा विशेष अवसर ।
१०.	धारा ४३. सामाजिक सुरक्षाको हक	आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ ।

स्रोतः नेपालको संविधान

१.१.२ संवैधानिक व्यवस्थामा भएका बालबालिका सम्बन्धी राज्यका नीतिहरु

नेपालको संविधानले बालबालिकाको हक हित र अधिकारको कार्यान्वयनका लागि राज्यको नीतिगत रुपमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । संविधानमा भएका नीतिगत व्यवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका - २

संवैधानिक व्यवस्थामा भएका बालबालिका सम्बन्धी राज्यका नीतिहरु

धारा	राज्यका नीतिहरु	प्रावधानहरु
२	धारा ५१ (ज) नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीति	१. शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, व्यवहारिक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवं राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने, २. शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिबृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने, ३. उच्च शिक्षालाई सहज, गुणस्तरीय र पहुँच योग्य बनाई क्रमशः निःशुल्क बनाउँदै लैजाने, ४. नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सूचना केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र प्रवद्र्धन गर्ने, ५. नागरिकलाई स्वस्थ बनाउन राज्यले जनस्वास्थ्यको क्षेत्रमा आवश्यक लगानी अभिबृद्धि गर्दै जाने, ६. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज, सरल र समान पहँुच सुनिश्चित गर्न्ने, ७. नेपालको परम्परागत चिकित्सा पद्धतिको रूपमा रहेको आयुर्वेदिक, प्राकतिक चिकित्सा र होमियोप्याथिक लगायत स्वास्थ्य पद्धतिको संरक्षण र प्रवद्र्धन गर्ने, ८. स्वास्थ्य क्षेत्रमा राज्यले लगानी अभिबृद्धि गर्दै यस क्षेत्रमा भएको निजी लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने, ९. स्वास्थ्य सेवालाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउन स्वास्थ्य अनुसन्धानमा जोड दिँदै स्वास्थ्य संस्था र स्वास्थ्यकर्मीको संख्या अभिबृद्धि गर्दै जाने, १०. नेपालको क्षमता र आवश्यकताका आधारमा जनसंख्या व्यवस्थापनका लागि परिवार नियोजनलाई प्रोत्साहित गर्दै मातृ शिशु मृत्युदर घटाई औसत आयु बढाउने, ११. अब्यवस्थित बसोवासलाई ब्यवस्थापन गर्ने तथा योजनाबद्ध र ब्यवस्थित बस्ती विकास गर्ने । १२. कृषि क्षेत्रमा लगानी अभिबृद्धि गर्दै खाद्य सम्प्रभूताको मान्यता अनुरूप जलवायु र माटो अनुकूलको खाद्यान्न उत्पादनलाई प्रोत्साहन

धारा	राज्यका नीतिहरु	प्रावधानहरु
		गरी खाद्यान्नको दिगो उत्पादन, आपूर्ति, सञ्चय, सुरक्षा र सुलभ तथा प्रभावकारी वितरणको ब्यवस्था गर्ने, १३. आधारभूत वस्तु तथा सेवामा सबै नागरिकहरूको समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै दुर्गम र पछाडि पारिएको क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिई योजनाबद्ध आपूर्तिको ब्यवस्था गर्ने, १४. यातायात सुविधामा नागरिकहरूको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिबृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिँदै सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गरी यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र अपाङ्गता अनुकूल बनाउने, १५. नागरिकलाई स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गर्दै स्वास्थ्य उपचारमा पहुँचको व्यवस्था मिलाउने ।
२	धारा ५१ (झ) श्रम र रोजगार सम्बन्धी नीति	३. बालश्रम लगायत श्रम शोषणका सबै रूपहरूको अन्त्य गर्ने,
३	धारा ५१ (ञ) सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीति	४. बालबच्चाको पालनपोषण, परिवारको हेरचाह जस्ता काम र योगदानलाई आर्थिक रूपमा मूल्याङ्कन गर्न्ने, ५. बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिक रूपमा ध्यान दिने, १२. सामाजिक सुरक्षा र सामाजिक न्याय प्रदान गर्दा सबै लिङ्ग, क्षेत्र र समुदायभित्रका आर्थिक रूपले विपन्नलाई प्राथमिकता प्रदान गर्ने ।

स्रोतः नेपालको संविधान

१.१.३ संघ प्रदेश र स्थानीय तहका कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्थाहरु

बालबालिकाको अधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका लागि संवैधानिक, कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्थाहरू भएका छन् । बाल अधिकार सम्बन्धी विशिष्टीकृत ऐनको रुपमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ रहेको छ भने बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य, सहभागिता, संरक्षण लगायतका विषयहरू कार्यान्वयनका लागि विषयगत ऐनहरू कार्यान्वयनमा रहेका छन् । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ मा मूलतः बालबालिकाको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने, नाम, राष्ट्रियता र पहिचान पाउने, कुनैपनि किसिमको विभेद नहुने, बाबुआमासँग बस्ने र भेटघाट गर्न पाउने, संरक्षित हुन पाउने, सहभागी हुन पाउने, स्वतन्त्र अभिव्यक्ति दिने र सूचना पाउने, संस्था खोल्ने र शान्तिपूर्वक भेला हुन पाउने, गोपनीयता कायम गर्ने, अपाङ्गता भएका बालबालिकाले विशेष अधिकार पाउने, पोषित तथा स्वास्थ्य हुन पाउने, खेलकुद र मनोरञ्जन

गर्न पाउने, शिक्षा पाउने लगायतका अधिकार सुनिश्चित गरिएका छन् । यसैगरी बालबालिकाको विशेष संरक्षण, पुनर्स्थापना र वैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्था रहेका छन् ।

श्रम ऐन, २०७४ को दफा ५ ले कसैले पनि बालबालिकालाई कानून विपरीत हुने गरी कुनै काममा लगाउनु हुँदैन भन्ने व्यवस्था गरेको छ । मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४, राष्ट्रिय खोप ऐन, २०७२, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी (पहिलो संशोधन) ऐन, २०७४, मुलुकी देवानी संहिता ऐन, २०७४, मुलुकी अपराध (संहिता) ऐन २०७४, श्रम ऐन, २०७४, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार ऐन, २०७५, जन स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५, सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५ लगायतका ऐनहरूमा बालबालिकासँग सम्बन्धित व्यवस्थाहरू छन् ।

बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०७८ कार्यान्वयनमा रहेको छ भने बालबालिका सम्बन्धी ऐन तथा नियमावलीले निर्दिष्ट गरेबमोजिम सानीभेरी गाउँपालिका बाल अधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६ स्वीकृत भइ कार्यान्वयनमा रहेको छ । कार्यविधिले बालकल्याण अधिकारी, स्थानीय बाल अधिकार समिति, वडा बाल अधिकार समिति, अस्थायी संरक्षण सेवा, बालकोष, समाजसेवी तथा बालमनोविज्ञको परिचालन लगायतका विषयहरू समेटेको छ । यसै गरी गाउँपालिका बालकोष परिचालन, बालक्लब गठन तथा परिचालन लगायतका कार्यविधिहरू कार्यान्वयनमा रहेको छ । बालबालिकाको हक अधिकार स्थापित गर्न सम्बन्धी बनेका कानुनहरू कार्यान्वयनको चरणमा रहेका छन ।

- बालविवाह न्यूनिकरण सम्बन्धी रणनिति २०७४
- बालक्लव संजाल गठन तथा संचालन निर्देशिका २०७४
- बालबालिकाको हकअधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यविधि २०७६
- आपत कालिन बाल उद्धार कोष संचालन निर्देशिका २०७७
- बालश्रम मुक्त पालिका घोषणा सम्बन्धी कार्यविधि २०७९

यसै अनुरूप सानीभेरी गाउँपालिकाले बालबालिकाको हकमा आमाबुवा दुवै गुमाएका संरक्षणको समस्या रहेका बालबालिकालाई पहिचान गरि मासिक रु २००० । दुई हजार रुपैयाँका दरले सामाजिक सुरक्षा स्वरुप रकम प्रदान गर्ने गरेको छ ।

१.२ सानीभेरी गाउँपालिकाको बालबालिकाको संख्या

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालको कूल जनसंख्या २,९१,६४,५७८ रहेको छ । जसमा महिला र पुरुषको लैङ्गिक अनुपात ९५.५९ रहेको छ । २०७८ सालको जनगणना अनुसार १८ वर्ष मुनिका बालबालिकाको संख्या ९८ लाख ६९ हजार ५ सय ८३ रहेको छ भने सानीभेरी गाउँपालिकाको बालबालिकाको संख्या १० हजार १ सय १० रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ बमोजिम उमेर समूह अनुसारको सानीभेरी गाउँपालिकाको जनसांख्यिक विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

ग्राफ १: सानीभेरी गाउँपालिकाको बालबालिकाको संख्या

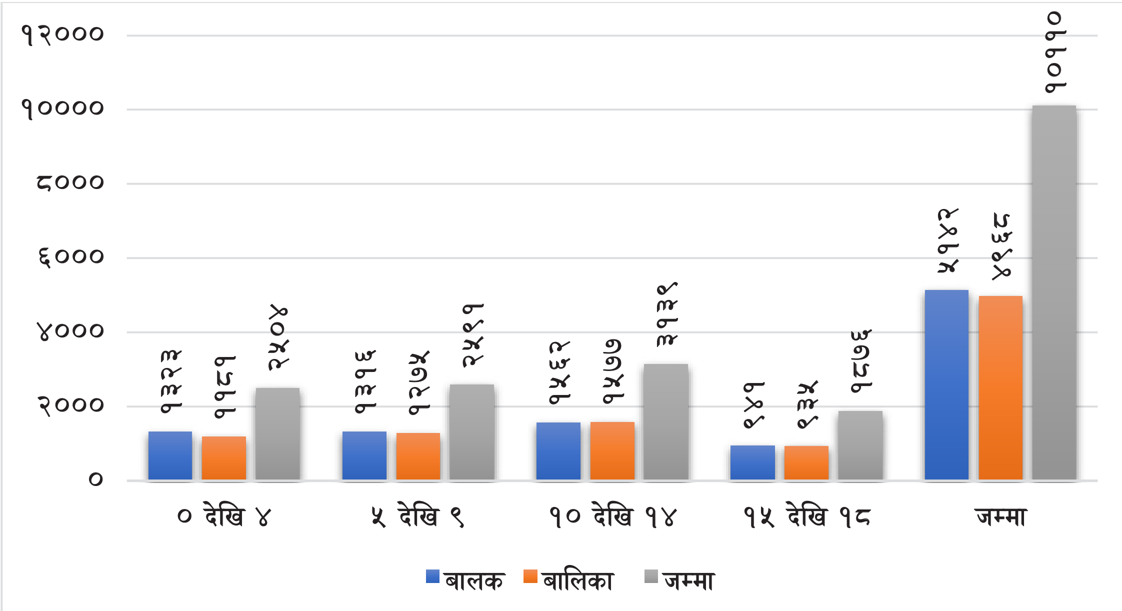

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

१.३ सानीभेरी गाउँपालिकाको बाल संरक्षण संयन्त्रको अवस्था

बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले स्थानीय तहमा बालबालिका सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण, बालकल्याण अधिकारीको नियुक्ति, बालकोषको स्थापना, समाजसेवी र बालमनोविज्ञ सूचिकृत, अस्थायी संरक्षण सेवाको प्रबन्ध लगायतका संयन्त्रको व्यवस्था गरेको छ । सो व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि सानीभेरी गाउँपालिका भएका संयन्त्र अवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका -३

बाल संरक्षण संयन्त्रको अवस्था

क्र. सं.	संयन्त्र	अवस्था	पदाधिकारी संख्या	कैफियत
१	स्थानीय बाल अधिकार समिति	मिति २०७६ साल फागुन १५ गते गठन भएको	१३ जना	उपाध्यक्षको संयोजकत्व
२	वडा बाल अधिकार समिति	११ वटै वडामा गठन भएको	१४३ जना	१३ जना बालबालिकाको सहभागिता रहेको

३	बालकल्याण अधिकारी	मिति २०७६ साल फागुन १५ गते नियुक्त भएको	१	
४	बालकोष	स्थापना भएको		आव २०८०/८१ सम्ममा १ लाख रहेको
५	समाजसेवी र बालमनोविज्ञ	प्रकृयामा रहेको		
६	अस्थायी संरक्षण सेवाको प्रवन्ध	प्रकृयामा रहेको		
७	बाल संरक्षण मापदण्ड	प्रकृयामा रहेको		

स्रोतः सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

समाजसेवी र बालमनोविज्ञ सूचीकृतका लागि सूचना जारी गरिएकोमा हालसम्म पनि विषयगत व्यक्तिहरू सूचीकृत हुन नआएकोले पुनः सूचनाको क्रममा रहेको छ । अस्थायी संरक्षण सेवा प्रदायक संस्था नभएको पालिका आफैले सञ्चालन गरेको अवस्था नरहेको अन्य क्षेत्रका अस्थायी संरक्षण प्रदायकसँग सहकार्य गरी अस्थायी संरक्षण सेवाको प्रबन्ध गर्ने गरिएकोमा पालिका भित्र यो सेवा व्यवस्थापनका लागि प्रकृयामा रहेको छ ।

गाउँपालिकाभित्रका कूल ५० वटा विद्यालय तथा यातायात र निजी क्षेत्रमा क्षेत्रमा बाल संरक्षण मापदण्ड कार्यान्वयनका पालिकाले नमुना बाल संरक्षण मापदण्ड उपलब्ध गराइ संस्थागत तहमा बाल संरक्षण मापदण्ड कार्यान्वयनको प्रकृयामा रहेको छ । पालिकामा गठन भएका स्थानीय तह तथा वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीको विवरण अनुसूची- १ मा उल्लेख गरिएको छ ।

१.४ सानीभेरी गाउँपालिकाको आव २०८१/८२ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा बालबालिका

सानीभेरी गाउँपालिकाको आव २०८१/८२ को नीति तथा कार्यक्रममा शिक्षा, स्वास्थ्य, बाल संरक्षण, बाल विकास, बाल सहभागिता लगायतका विषयहरू सम्बोधन भएको छ । जसमा विशेषगरी कार्यक्रमहरू उल्लेख गर्ने को व्यवस्थापन भएको छ । यसैगरी बजेट वक्तव्यमा समग्र बालबालिकाको हक हित र अधिकारको विषयहरू समावेश भएका छन् । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका - ४
नीति तथा कार्यक्रममा बालबालिकाका विषयहरु

बुँदा नं	सम्बोधन भएको विषयहरु
बाल स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित	
५९	पालिका अस्पत्ताल र ११ वटै वडाका आधारभुत स्वास्थ्य चौकीमा आवश्यक पर्ने अत्यआवश्यक औषधी खरिदका लागि बजेट व्यवस्था गरिएको छ ।
६२	बाल पोषणमा सुधार ल्याउन पालिकालाई पोषणमैत्री पालिका घोषणा प्रक्रिया अघि बढाइनेछ ।
७९	अति विपन्न सुत्केरी गर्भवती महिला तथा ६ देखि २४ भित्रका ६५० बालबालिकालाई सहायता पुग्ने गरि मातृ शिशु स्वास्थ्यमा सुधार आउन बजेट व्यवस्था गरिएको छ ।
बाल संरक्षणसँग सम्बन्धित	
६७	जोखिममा परेका बालबालिकालाई संरक्षणका लागि आपतकालीन बालउद्धार कोषमा बजेट व्यवस्था गरिएको छ ।
१३३	दलित महिला, बालबालिका, अल्पसंख्यक, भूमिहीन, अति गरिब, आदिवासी जनजाति र सामाजिक बहिस्करणमा परेका वर्गको लागि आयआर्जन तथा जीविकोपार्जनका कार्यक्रमहरु संचालन गरिनेछ ।
बाल विकाससँग सम्बन्धित	
३९	गाउँपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरुमा विद्यार्थी र शिक्षक अनुपातमा तहगत शिक्षकहरुको दरबन्दी कम भई पठानपाठनको समस्या भएको हुदाँ करार शिक्षकको व्यवस्था गरी समस्याको हल गरिनेछ ।
४०	शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गरिनेछ ।
४३	सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकाका लागि निशुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्थामा बजेट व्यवस्थापन गरिनेछ ।
४६	स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माणका लागि बजेट व्यस्थापन गरिएको छ ।
बाल सहभागितासँग सम्बन्धित	
४७	राष्ट्रपति रनिङ्ग शिल्ड प्रतियोगिता कार्यक्रमका लागि बजेट व्यवस्थापन गरिएको छ ।

स्रोतः सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

तालिका - ५

बजेट वक्तव्यमा बालबालिकाका विषयहरु

बुँदा नं	सम्बोधन भएको विषयहरु
बाल स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित	
१८५	गाउँपालिका अस्पत्ताल तथा आधारभुत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरुमा औषधी खरिद
२२२	गाउँपालिका भित्रका खानेपानी योजनाहरुमा पाइप खरिद
बाल संरक्षणसँग सम्बन्धित	
२२	सानीभेरी गाउँपालिकाभित्रका अनाथ बालबालिकालाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता
१०५	आपतकालीन बालउद्धार कोष
१५९	स्थानीय बालअधिकार समितिको बैठक तथा बाल संरक्षण कार्यक्रम
बाल विकाससँग सम्बन्धित	
१२१	जोखिममा रहेका बालबालिकालाई शैक्षिक सहयोग
१५९	दलित बालबालिकाका लागि शैक्षिक सहयोग वितरण कार्यक्रम
१५४	अति विपन्न तथा दलित बालबालिकाका लागि शैक्षिक सामाग्री वितरण कार्यक्रम
१६८	नमुना विद्यालय अवलोकन भ्रमण
बाल सहभागितासँग सम्बन्धित	
१३५	बालबालिका संगठन, संरचना विकास र सशक्तिकरण, जनचेतना र बालदिवस कार्यक्रम
१४९	बालदिवस तथा सचेतना कार्यक्रम
११६	गाउँपालिका स्तरीय राष्ट्रपति रनिङ्ग शिल्ड प्रतियोगिता कार्यक्रम
११७	गाउँपालिका स्तरीय रनिङ्ग शिल्ड तथा पालिका अध्यक्ष कप प्रतियोगिता कार्यक्रम

स्रोतः सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

परिच्छेद - दुई

बालबालिकाको बाँच्न पाउने अधिकार

बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा ६ अन्तरगत बालबालिकाको दीर्घ जीवन र विकास एवम् धारा २४ अन्तरगत स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकारमा बालबालिकाको बाँच्न पाउने तथा स्वस्थ जीवनको अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था सुनिश्चित गरिएको छ । नेपालको संविधानको मौलिक हक अन्तर्गत धारा ३० को उपधारा (१) मा प्रत्येक नागरिकलाई स्वस्थ र स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने हकको व्यवस्था गरिएको छ ।

राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७६ मा जीवन पथको अवधारणा अनुरूप सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा विस्तार गरिने नीति समावेश भएको छ । स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ११ को गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको अधिकार अर्न्तगत आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक नीति निर्माण तथा व्यवस्थापनको जिम्मा स्थानीय तहलाई दिइएको छ । यसका साथै दिगो विकास लक्ष्यमा सन् २०३० सम्ममा, विश्वव्यापी मातृमृत्युदरमा ७० (प्रत्येक १ लाख जीवित जन्ममा) भन्दा कम गर्ने, नवजात शिशुहरू र पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाहरूको रोक्न सकिने मृत्युलाई अन्त्य गर्ने लगायतका लक्ष्यहरू रहेका छन् । उल्लेखित कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका निरन्तर प्रयासरत रहेको छ । यस परिच्छेदमा सानीभेरी गाउँपालिका बालबालिकाको स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकारको कार्यान्वयनको अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.१ खोप

बालबालिकाले खोप लगाउन पाउने नैसर्गिक अधिकारको कार्यान्वयनका लागि नेपाल संवेदनशील रहेको छ । दक्षिण एसियाली देशहरु मध्ये राष्ट्रिय खोप ऐन लागू भएको नेपाल पहिलो देश हो । विभिन्न रोगबाट बालबालिकालाई संरक्षण गरी स्वस्थ राख्नका लागि खोप ऐन, २०७२ कार्यान्वयनमा छ । उक्त ऐनमा बालबालिकालाई खोप लगाउनु अनिवार्य रहेको छ ।

नेपालमा बालबालिकालाई क्षयरोगबाट बचाउनका लागि वि.सि.जि, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुष्टङ्कार, हेपाटाइटिस बी, हेमोफिलस इन्फ्लुएन्जा ‘बी÷बाट बच्नका लागि डि.पि.टि. हेप बि हिब, पोलीयोमाइलाइटिसबाट बच्नका लागि ओ.पि.भी, न्यूमोनियाबाट बच्नका लागि पि.सी.भी., दादुरा, रुवेलाबाट बच्नका लागि एम.आर.र जापानिज इन्सेफ्लाइटिस (मस्तिष्क ज्वरो) बच्नका लागि जे.ई. लगायतका १३ किसिमका खोप दिइने गरिएको छ । विगत ३ आर्थिक वर्षमा सानीभेरी गाउँपालिकामा विभिन्न किसिमका खोप पाउने बालबालिकाको प्रतिशत तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका-६

सानीभेरी गाउँपालिका खोप पाएका बालबालिका

क्र.स.	खोप	आव ७८/७९	आव ७९/८०	आव ८०/८१
१	बिसिजी (१ वर्षमुनिका)	४९७	५४३	४६८
२	डिपिटी-हेपB- हिव ३ (१ वर्ष मुनिका)	५५३	५५२	५३८
३	दादुरा/रुवेला (१२ देखि २३ महिना)	४९७	५००	५६३
४	पूर्ण खोप पाएका बालबालिका (%)	९६	९४	१०९

स्रोतः स्वास्थ्य शाखा सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा खोपबाट वञ्चित बालबालिकाहरू निकै कम रहेको र खोप नै नपाएका बालबालिका भन्दा पनि विविध कारणले खोपको मात्रा पुरा गर्न नसकेका बालबालिकाहरू केही रहेका छन् । यसको मुख्य कारण भनेको मौसमी बसाइसराइ रहेको छ । त्यस्ता बालबालिकाहरू ०.२० प्रतिशत रहेको पाइन्छ ।

२.२ बाल मृत्युदर

स्वास्थ्य क्षेत्रमा सानीभेरी गाउँपालिका हालसम्म भएका प्रगतिहरू उत्साहजनक रहेका छन् । नेपालले संयुक्त राष्ट्रसङ्घको बाल अधिकार महासन्धिलाई अनुमोदन गरेको बेलादेखि हालसम्म आउँदा बाल स्वास्थ्यको क्षेत्रमा नवजात शिशु, शिशु र बाल मृत्युदरमा उल्लेख्य सुधार आएको छ । सानीभेरी गाउँपालिकाको बालमृत्युदरको तुलनात्मक अवस्थालाई तलको ग्राफमा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका-७

सानीभेरी गाउँपालिका बालमृत्युदरको अवस्था

मृत्युदरको प्रकार	आव ७९/८०	आव ८०/८१
नवजात शिशु मृत्युदर	०.१९	०
शिशु मृत्युदर	०	०
बाल मृत्युदर	०	०

स्रोतः स्वास्थ्य शाखा सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा बालमृत्युदर अवस्था राष्ट्रिय औसतको तुलनामा राम्रो रहेको छ । यसको मुख्य कारण भनेको स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूको प्रभावकारी रुपमा सक्रियता रहनु नै हो । विगतको तुलनामा बालमृत्युदर उल्लेख्य रुपमा कमी आएको छ । आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा यस गाउँपालिका नवजात शिशु मृत्युदर ०.१९ प्रतिशत भएतापनि आ.ब. २०८०/०८१ मा यो दर शून्य रहेको छ ।

२.३ बाल पोषणको अवस्था

नेपालको संविधानले सबै नागरिकको खाना, स्वास्थ्य र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । नेपाल सरकारले सबै प्रकारका कुपोषणको समस्यालाई सम्बोधन गर्न राष्ट्रिय पोषण नीति, रणनीति र कार्ययोजनामा सुधार गर्दै कार्यान्वयन गरेको छ । दिगो विकास लक्ष्यमा सन् २०३० सम्ममा कुपोषणलाई तीन प्रतिशतमा र पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकामा पाइने कम तौललाई नौ प्रतिशतमा झार्ने, सन् २०३० सम्ममा प्रजनन उमेरका महिलाहरू र बालबालिकामा रहेको रक्तअल्पतालाई १० प्रतिशतमा झार्ने लगायतका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू राखिएको छ । सानीभेरी गाउँपालिका बालबालिकाको पोषणको तुलनात्मक अवस्था तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः-

तालिका - ८

बाल पोषणको अवस्था

पोषणको अवस्था	आव ७९/८०	आव ८०/८१
बढी तौल भएको	०	०
ख्याउटेपन	९	९
कम तौल	३८	५४
पुड्कोपन	०	०

स्रोतः स्वास्थ्य शाखा सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिका दुई आर्थिक वर्षमा बालपोषण अवस्थालाई अध्ययन गर्दा वढी तौल र पुड्कोपन भएका बालबालिका नभएको तर ख्याउटेपन र कम तौल भएका बालबालिकाहरू रहेको स्वास्थ्य शाखाको तथ्याङ्कले देखाएको छ । कम तौल भएका बालबालिकाको संख्या आ.व. २०७९/८० मा ३८ जना रहेकोमा यो संख्या आ.व. २०८०/८१ मा करिब ४२ प्रतिशतले वृद्धि भइ ५४ पुगेको देखिन्छ । यसको प्रमुख कारण पालिकामा बालविवाहका कारण उमेर नपुगी बच्चा जन्माउनु हो भने अर्को कारण खानपानमा सन्तुलित भोजनको अभाव हुनाले ख्याउटेपन र उमेर अनुसार कम तौल भएको पाइन्छ ।

मातृशिशु तथा बालबालिकाको पोषण स्थिति सुधारका लागि सानीभेरी गाउँपालिकाले विद्यालय स्वास्थ्य र पोषण रणनीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिरहेको छ । बालबालिकामा आइरनको मात्रामा सुधार गर्न १० देखि १९ वर्षका बालिका तथा किशोरीहरूलाई पनि आइरन तथा फोलिक एसिड चक्की वितरण गर्ने कार्य चलिरहेको छ । सानीभेरी गाउँपालिकामा नेपाल सरकारले ५ वर्ष भन्दा मुनीका बालबालिकालाई पोषण स्थितिमा सुधार गर्नका लागि मासिक रुपमा ५३२ पाच सय बत्तीस रुपैयाँ प्रति बालक उपलब्ध गराएको छ । स्थानीय तह भित्रका वडागत रुपमा बाल पोषण भत्ता मार्फत लाभान्वित बालबालिकाको संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । जसमा यस सुविधा लिने बालबालिकाको विवरण यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका - ९

बाल पोषण भत्ताबाट लाभान्वित बालबालिकाको संख्या, २०८१

वडा नं	बालक	बालिका	जम्मा
वडा नं १	११२	८९	२०१
वडा नं २	७८	११४	१९२
वडा नं ३	२२६	१९३	४१९
वडा नं ४	१५९	१३७	२९६
वडा नं ५	१५४	१३८	२९२
वडा नं ६	८३	७३	१५६
वडा नं ७	११६	८३	१९९
वडा नं ८	१०४	६२	१६६
वडा नं ९	१४०	१२६	२६६
वडा नं १०	८५	७९	१६४
वडा नं ११	१७४	१४५	३१९
जम्मा	**१४३१**	**१२३९**	**२६७०**

श्रोतः पञ्जिकरण शाखा, २०८१

माथिको तालिकाको आधारमा कूल २६७० जना बालपोषण भत्ताबाट लाभान्वित बालबालिका मध्ये सबै भन्दा धैरै १६ प्रतिशत बालबालिका वडा नं. ३ मा रहेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम बालबालिका वडा नं. ६ मा ६ प्रतिशत रहेको छ । वडाभित्र रहेका ५ वर्षमुनिका बालबालिकाको संख्याको आधारमा वडागत रुपमा बालपोषण भत्ताबाट लाभान्वित बालबालिकाको सङ्ख्या तलमाथि रहेको देखिन्छ । जसमा ५ वर्षमुनिका दलित बालबालिका र क्षेत्र तोकिएका बालबालिका रहेका छन् ।

२.४ मातृ मृत्युदरको अवस्था

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजा अनुसार नेपालको मातृ मृत्युदर १५१ जना प्रति लाख जीवित जन्ममा रहेको छ । सानीभेरी गाउँपालिकाको मातृमृत्युदर क्रमशः घट्दो क्रममा रहेको छ । सानीभेरी गाउँपालिकामा गत ३ आर्थिक वर्षमा मातृ मृत्युदरको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा आ.व. २०८०/८१ मा एक जना आमाले मात्र ज्यान गुमाउनु परेको छ । यो तुलनात्मक रूपले मातृ मृत्युदरमा आएको उल्लेखनीय सुधार हो । यसको मुख्य कारण भनेको स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी एवं गैर सरकारी निकायहरूको प्रभावकारी सेवा रहेको मान्न सकिन्छ ।

२.५ मानसिक स्वास्थ्य र आत्महत्याको अवस्था

मानसिक स्वास्थ्य भन्नाले मनोवैज्ञानिक, संवेगात्मक तथा सामाजिक तन्दुरुस्तीलाई बुझाउँछ । विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनले मानसिक समस्यालाई साधारण तथा दैनिक आइपर्ने तनावहरू व्यवस्थापन गर्न कठिनाइ भई, दैनिक, घरायसी तथा समाजमा योगदान गर्न बाधा भएको अवस्था भनी परिभाषित गरेको छ । मन, शरीर र समाज बिचको अन्तरसम्बन्धले धेरै स्वास्थ्यका कुराहरूलाई प्रभाव पार्छ जसलाई हामी मनोसामाजिक अवस्थाको रूपमा बुझ्छौं । यदि मन, शरीर र समाजको बिचमा तालमेल भएन भने मन खिन्न हुने, दुःख लाग्ने, आफूलाई माया र सम्मान नगरिएको महसुस हुने, विरक्त तथा दिक्दारी लाग्ने आदि हुन्छ जसलाई हामी मनोसामाजिक समस्या भनेर चिन्छौं ।

अभिभावकको मानसिक स्वास्थ्यको कारणले समेत बालबालिकाको मानसिक स्वास्थ्यमा असर पुग्न सक्छ । जस्तै बालबालिकाको प्रारम्भिक बाल्यावस्थाको हुर्काइ, परिवारमा घरयासी हिंसा, गरिबी, तनावपूर्ण कार्यक्षेत्र, बालबालिकाको प्रविधिसँगको लत लगायतका कारण यस्तो समस्या देखिन सक्छ र गम्भीर मनोसामाजिक समस्या सम्म आउन सक्दछ । जसका कारण आत्महत्या सम्मको अवस्था आउन सक्छ । स्थानीय प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा २ जना बालबालिकाको आत्महत्या गरेका छन् भने २ जना बालबालिकाको आत्महत्या प्रयास गर्दा उद्धार गरिएको छ । यस सम्बन्धी तथ्याङ्क तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका - १०

सानी भेरी गाउँपालिका बालबालिकाको आत्महत्याको अवस्था

विवरण	आव ७८/७९	आव ७९/८०	आव ८०/८१
आत्महत्या गरेका बालबालिका	०	२	२
आत्महत्या प्रयासबाट उद्धार गरिएका बालबालिका	२	३	२
जम्मा	**२**	**५**	**४**

स्रोतः जिल्ला प्रहरी कार्यालय, रुकुम (पश्चिम) २०८१

जिल्ला प्रहरी कार्यालय रुकुम पश्चिमबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार सानीभेरी गाउँपालिकामा पछिल्लो तिन आर्थिक वर्षमा बालबालिकाको आत्महत्या तथा आत्महत्या प्रयास गर्ने बालबालिकाको संख्या ११ जना रहेको देखिन्छ । बालबालिकाले आत्महत्या गर्नु वा प्रयास गर्नु बालबालिकाको मानसिक स्वास्थ्यमा परेको नकारात्मक प्रभाव हो । यसको मुख्य कारणहरुमा बालविवाह, अवोध बाल प्रेम र यस निम्त्याएको मनोसामाजिक समस्या नै मुख्य कारण रहेको छ भने अन्य कारण गरिवी, अस्वभाविक सामाजिक भट्किलो जिवनशैली र त्यसले बालबालिकामा पारेको आत्मगलानीपुर्ण भावना जस्ता कारणले बालबालिकाले आत्महत्या गरेको पाइन्छ ।

२.६ संक्रामक तथा नसर्ने रोग र बालबालिका

दिगो विकास लक्ष्यमा एच.आई.भी., क्षयरोग, औलोजरो साथै पानीजन्य रोगहरू लाग्न नदिने परिमाणात्मक लक्ष्य राखिएको छ । सन् २०३० सम्ममा नसर्ने रोगबाट हुने असामयिक मृत्युदरलाई एकतिहाइले कम गर्ने विश्वव्यापी परिमाणात्मक लक्ष्यहरू पनि राखिएको छ । सानीभेरी गाउँपालिका सङ्क्रामक तथा नसर्ने रोगबाट प्रभावित बालबालिकाको आव २०८०/८१ सम्मको अवस्थालाई हेर्दा एचआइभि संक्रमित बालबालिका, मलेरियावाट प्रभावित बालबालिका, नवजात शिशु टिटानसबाट सङ्क्रमित बालबालिकाहरू नरहेको तथा क्यान्सरबाट सङ्क्रमित १ जना रहेको पाइएको छ । यस प्रकारका रोगहरूको कमी हुनुको मुख्य कारण भनेको स्वास्थ्य क्षेत्रमा कार्यरत संयन्त्रको प्रभावकारी कार्यान्वयन एवं नागरिक सचेतना कार्यक्रमहरू जोडतोडले अगाडि बढ्नु रहेको छ ।

परिच्छेद - तिन

बालबालिकाको संरक्षणको अधिकार

नेपालको संविधानले बालबालिकाको संरक्षणको अधिकारलाई मौलिक हकको रुपमा सुनिश्चित गरेको छ । यसैगरी बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले बालबालिकाको संरक्षणको अधिकार मुलुकी देवानी संहिता ऐन, २०७४ मा दश वर्ष उमेर नपुगेको बालबालिकाले गरेको कुनै काम कसूर नमानिने, बालबालिकाबाट कसैले गराएको कसूरमा उमेर पुगेकोलाई सजाय हुने, छोरा-छोरी, छोरा-छोरा वा छोरी-छोरीबिच कुनै किसिमले भेदभाव गर्न नहुने, बालयौन दुरुपयोग विरुद्ध कसूर हुने व्यवस्थाहरू छन् ।

बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ बालबालिकाका लागि विशिष्टीकृत ऐन भएकोले बालबालिकाको संरक्षणको अधिकार सहित मूलभूतः १३ किसिमका अधिकारहरूको व्यवस्था गर्नुका साथै अधिकार कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा स्थानीय तहले बालबालिकासँग सम्बन्धित पञ्जिकरण, सूचना व्यवस्थापन, सडक बालबालिका, अनाथ, असहाय, अशक्त, र मानसिक असन्तुलन भएका व्यक्तिहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन, बालविवाह लैङ्गिक हिंसा, छुवाछूत, हलिया, छाउपडी, कमलरी, बालश्रम, मानव बेचविखन जस्ता सामाजिक कुरीति र अन्ध विश्वासको अन्त्य गर्ने गराउने लगायतका कार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

३.१ बालबालिकाको पहिचान तथा जन्मदर्ताको अधिकार

नेपालको संविधान, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५, राष्ट्रिय परिचय—पत्र तथा पञ्जीकरण ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७ बमोजिम विभिन्न अवस्थाका बालबालिकाको पहिचान, जन्मदर्ता तथा नागरिकता सम्बन्धी व्यवस्था भएको छ ।

सानीभेरी गाउँपालिका बालबालिकाको जन्मदर्ता एवम् पहिचानको अधिकार कार्यान्वयनका लागि विभिन्न किसिमका प्रोत्शाहनका कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा रहेका छन् । बाल पोषण भत्ता, सचेतना अभियान लगायतका कार्यक्रमले बालबालिकाको जन्मदर्ता दर क्रमश सुधार भैरहेको छ । सानीभेरी गाउँपालिकाको ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको वडागत जन्मदर्ताको अवस्था तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका - ११

सानीभेरी गाउँपालिका जन्मदर्ताको प्रतिशत तथा विवरण

वडा	आव ०७८/०७९			आव ०७९/०८०			आव ०८०/०८१		
	बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा
वडा नं १	४२	३४	७६	३६	२६	६२	४०	३८	७८
वडा नं २	२६	३४	६०	२१	४३	६४	२७	३७	६४

वडा नं ३	९३	६७	१६०	६८	६७	१३५	७३	४९	१२२
वडा नं ४	५१	५१	१०२	६१	४८	१०९	५२	५७	१०९
वडा नं ५	६८	७४	१४२	५१	४५	९६	६४	६३	१२७
वडा नं ६	४५	४१	८६	२०	२१	४१	१६	१८	३४
वडा नं ७	४९	३९	८८	५१	४१	९२	३४	१७	५१
वडा नं ८	३९	३३	७२	३०	२३	५३	२३	१२	३५
वडा नं ९	८६	७९	१६५	५७	७६	१३३	५१	३३	८४
वडा नं १०	४३	४३	७९	३२	२३	५५	२८	१५	४३
वडा नं ११	५४	३६	९०	४८	४१	८९	६१	२७	८८
जम्मा	५९६	५२४	११२०	४७५	४५४	९२९	४६९	३६६	८३५

स्रोतः पञ्जिकरण शाखा, सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

सानीभेरी गाउपालिकामा जन्मदर्ता प्रतिशतलाई हेर्दा वर्षमुनीका बालबालिका करिव ९९ प्रतिशत बालबालिकाको जन्मदर्ता गराका छन । राष्ट्रिय जनगनना २०७८ अनुसार सानीभेरी गाउँपालिकाको जन्दर्ता प्रतिशतमा करिव ९५.२९ प्रतिशत भए पनि यो दर पछिल्लो अवस्थामा बढेको छ । यसका मुख्य कारण भनेको सामाजिक सचेतीकरण एवं बालपोषण भत्ताको सुविधा लिन जन्मदर्ता अनिवार्य हुनु रहेको छ ।

यसैगरी राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले समग्र सानीभेरी गाउँपालिकाको जन्मदर्ता ९५.२९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । पालिकाको बालबालिकाको जन्मदर्ता संख्यालाइ तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका -१२
राष्ट्रिय जनगणना अनुसार ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको अवस्था

पालिका	कूल बालबालिका	जन्मदर्ता भएका			जन्मदर्ता नभएका		
		बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा
सानीभेरी गाउँपालिका	५३१	२६५	२४१	५०६	१४	११	२५

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

माथिको तालिकाबाट पालिकामा ५ वर्ष मुनिका ५३१ जना बालबालिकामध्ये ५०६ जना बालबालिकाको जन्मदर्ता भएको देखिन्छ भने २५ जना बालबालिकाको जन्मदर्ता नभएको देखिन्छ । पालिकाबाट हुने मौसमी बसाइसराइ एवं आयआर्जनका लागि भारत जाने गरेकोले त्यस्ता बालबालिकाको जन्मदर्ताका लागि वडामा निवेदन तथा पहल नहुँदा २५ जना बालबालिका छुटेको देखिन्छ ।

३.२ अपाङ्गता भएका बालबालिका

संयुक्त राष्ट्र संघको बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा २३ मा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ भने संयुक्त राष्ट्र संघका अन्य केही घोषणामा समेत अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । सानीभेरी गाउँपालिका अपाङ्गता भएका बालबालिकाको अधिकार संरक्षण प्रति संवेदनशील रहँदै नीति तर्जुमा तथा विभिन्न कार्यहरू कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालभरी कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता भएको बालबालिकाको संख्या १,२१,४९८ (१.२३ प्रतिशत) रहेको छ । जसमध्ये सानीभेरी गाउँपालिका रहेका कूल १७७ जना अपाङ्गता भएका बालबालिका रहेको छ । अपाङ्गताको प्रकार अनुसार बालबालिकाको संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका -१३

अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संख्या

क.स.	अपाङ्गताको प्रकार	उमेर समूह				
		०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	जम्मा
१	शारिरीक अपाङ्गता	१४	१३	२२	२५	७४
२	न्युन दृष्टियुक्त	१	४	८	१०	२३
३	पूर्ण दृष्टिविहिन	३	३	१	७	१४
४	बहिरोपन	१	६	४	२	१३
५	सुष्तश्रवण	०	२	२	१	५
६	श्रवण दृष्टिविहिन	०	०	१	१	२
७	बोलाइ	१	२	३	८	१४
८	मानसिक तथा मनोसामाजिक	०	०	२	४	६
९	बौद्धिक अपाङ्गता	०	०	१	१	२
१०	अनुबंशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया)	०	०	०	०	०
११	अटिजम	१	०	०	०	१
१२	बहुअपाङ्गता	५	३	६	९	२३
	जम्मा	२६	३३	५०	६८	१७७

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८

माथिको तालिकाबाट शारीरिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संख्या सबैभन्दा धेरै ७४ जना रहेका छन् भने अटिजम भएका बालबालिकाको संख्या १ जना रहेको छ । यसैगरी बहु अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संख्या २३ जना रहेको देखिन्छ । उमेर समूहको आधारमा हेर्ने हो भने सबैभन्दा धेरै

अपाङ्गता भएका बालबालिका १५ देखि १९ वर्ष उमेरसमूहका ६८ जना रहेको देखिन्छ भने ४ वर्ष सम्मका बालबालिका सबैभन्दा कम २६ जना रहेको देखिन्छ ।

सानीभेरी गाउँपालिका हालसम्म कूल ६९ जना बालबालिकाले अपाङ्गता परिचयपत्र प्राप्त गरेका छन् । राष्ट्रिय जनगनना २०७८ अनुसार सानीभेरी गाउँपालिकामा कूल अपाङ्गता भएका १७७ जना बालबालिका रहेको र मध्ये १२४ जना बालबालिकाले अझै अपाङ्गता परिचयपत्र नबनाएको देखिन्छ । पालिकामा अपाङ्गता परिचयपत्र प्राप्त गर्ने बालबालिकाको संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः-

तालिका १४

सानीभेरी गाउँपालिकबाट अपांगता परिचयपत्र लिएका बालबालिकाहरुको संख्या

वर्ग	बालक	बालिका	जम्मा
क	७	९	१६
ख	९	११	२०
ग	१४	५	१९
घ	११	३	१४
जम्मा	**४१**	**२८**	**६९**

स्रोतः सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

यसरी तथ्यांक विश्लेषन गर्दा अधिकाशं मानिसहरुको सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्तीका लागि अपांगता परिचयपत्र बनाउने बुझाइका कारण अपांगता परिचय पत्रको उपयोग बारे बुझ्न बुझाउन नसक्नु र जुनसुकै किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाले समेत सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनका लागि “क” वर्ग र “ख” बर्गको परिचयपत्र बनाउन खोज्ने प्रवृत्तिले “ग” र “घ मापदण्डमा रहेर पालिकाले अपांगता परिचयपत्र वितरण गरिरहेको छ ।

३.३ बालशोषणको अवस्था

कुनै पनि व्यक्तिको शरीर र उसको लैङ्गिगतालाई व्यक्तिगत लाभ वा फाइदाका लागि प्रयोग गर्नु नै बालशोषण हो । कानूनी आधारमा हेर्दा बालबालिकालाइ बेश्यावृत्तिमा लगाउने, आर्थिक लाभका लागि यौन क्रियाकलापमा संलग्न गराउनु, यौनशोषणका लागि बेचबिखन गर्नु वा उनीहरूलाई बन्धक बनाउनु, इन्टरनेट अनलाइनको माध्यमबाट यौनजन्य क्रियाकलाप गर्ने, अश्लील चित्रणमा बालबालिकाको दुरूपयोग गर्ने, बालबालिकालाई यौन पर्यटनमा सलग्न गराउनु बालशोषण हो । सानीभेरी गाउँपालिका बालशोषणको अवस्था तल विश्लेशण गरिएको छ ।

३.३.१ लागू पदार्थ दुर्व्यशनी तथा ओसारपसार

संयुक्त राष्ट्रसंघीय बाल अधिकार महासन्धिको धारा ३३ मा राज्यले बालबालिकालाई लागू पदार्थहरुको गैरकानूनी प्रयोगबाट बचाउनुका साथै त्यस प्रकारको वस्तुको अवैध उत्पादन र बिक्री वितरणमा बालबालिकाको प्रयोगलाई रोकथाम गर्नु पर्दछ भन्ने व्यवस्था छ ।

स्थानीय प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा कुनै पनि बालबालिका लागू पदार्थ दुर्व्यशनीमा संलग्न भई उजुरी नपरेको छन भने स्थानीय तहमा गरिएको अध्ययन अनुसार पालिकाभर १३ जना बालबालिका लागू पदार्थको सेवनमा संलग्न भएको पाइएको छ । लागू पदार्थ दुर्व्यशनीमा लागेका तथा बालबालिकाको संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका - १५

लागू पदार्थ दुर्व्यशनीमा लागेका तथा ओसारपसारमा संलग्न बालबालिकाको संख्या

क्रस	शिर्षक	बालक	बालिका	जम्मा
१	लागू पदार्थ दुर्व्यशनीमा परेका	१३	०	१३
२	लागू पदार्थ ओसारपसारमा संलग्न बालबालिका	०	०	०
	जम्मा			

स्रोतः प्रहरी चौकी सिम्ली एवं सानीभेरी गाउँपालिका बालबालिका शाखा, २०८१

प्रहरी कार्यलय एवं सानीभेरी गाउँपालिकाले लागु पदार्थ दुर्व्यशनी सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रमहरु गरिरहेको र सोही सम्बन्धी यस प्रयोग र ओसारपसारको विषयलाई अध्ययन गर्दा केही मात्रमा बालबालिकाले प्रयोगमा संलग्न रहेको अध्ययन गरिएको छ । यसको प्रयोग गर्ने वडाहरुमा वडा नं १, २, ३, ४, ७ र ९ मा रहेको अध्ययनले जनाएको छ ।

३.३.२ बालश्रमको अवस्था

नेपालको संविधानको धारा ३९ को उपधारा ४ मा कुनै पनि बालबालिकालाई कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन बन्देज लगाएको छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ७ को उपदफा (६) मा प्रत्येक बालबालिकालाई आर्थिक शोषण हुनबाट संरक्षण पाउने अधिकार उल्लेख गरिएको छ । उपदफा (९) ले १४ वर्षमुनिका बालबालिकालाई जोखिमपूर्ण काममा लगाउन वा घरेलु कामदार वा कमलरीको रुपमा राख्न नहुने व्यवस्था उल्लेख गरेको छ । दफा ४८ अनुसार जबरजस्ती वा बँधुवा प्रकृतिका वा जोखिमपूर्ण वा निकृष्ट प्रकृतिको वा प्रचलित कानून विपरीत श्रममा संलग्न भई जीवनयापन गरिरहेका बालबालिका विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिका हुन् । सानीभेरी गाउँपालिका बालश्रम रोकथाम तथा अन्त्यका लागि पारिवारिक सहयोग, श्रमबाट बालबालिकाको उद्धार, संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू हुँदै आएको छ ।

सानीभेरी गाउँपालिका आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा ३७ जना बालबालिका बाश्रममा संलग्न रहेको वडागत विवरणबाट देखिन्छ। श्रममा संलग्न बालबालिकाको सूचना नआउने कारणले पालिकामा बालश्रमिकको उद्धार गरी व्यवस्थापन गरिएको देखिदैन। वडागत रुपमा पालिकामा बालश्रममा संलग्न बालबालिकाको संख्यालाइ तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका -१६

सानीभेरी गाउँपालिका बालश्रमको अवस्था

वडा	बालक	बालिका	जम्मा
वडा नं १	५	०	५
वडा नं २	६	०	६
वडा नं ३	५	०	५
वडा नं ४	६	०	६
वडा नं ५	४	०	४
वडा नं ६	०	०	०
वडा नं ७	२	०	२
वडा नं ८	०	०	०
वडा नं ९	२	०	२
वडा नं १०	२	१	१
वडा नं ११	४	०	४
जम्मा	३६	१	३७

स्रोतः महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठनागरिक शाखा, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा बालश्रमिकको रुपमा होटेल, यातायातका क्षेत्रहरुमा बालश्रमिक नरहेको र पढाइ छोडेर श्रमिकको रुपमा काम गर्न निजी क्षेत्रहरु एवं निर्माण व्यवसायीहरुसँग काम गर्ने गरिरहेको र भारतमा कामको लागि बालकहरु जाने गरेको पाइन्छ। यसैगरी राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार ३२६२ जना बालबालिका आर्थिक आयआर्जनसँग सम्बन्धित कुनै न कुनै काममा संलग्न भएको देखिन्छ। यस सम्बन्धी संलग्न क्षेत्रगत विवरण तल उल्लेख गरिएको छ।

तालिका -१७

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार आर्थिक काममा संलग्न बालबालिकाको संख्या

क्रस	संलग्नताको किसिम	उमेर समूह			जम्मा
		१०-१२	१३-१५	१६-१७	
१	व्यवस्थापकीय काम	०	०	८	८
२	व्यावशायीक काम	०	२	५	७
३	प्राविधिक काम	०	१	१	२
४	कार्यालय सहयोगी	०	२	३	५

क्रस	संलग्नताको किसिम	उमेर समूह			जम्मा
		१०-१२	१३-१५	१६-१७	
५	सेवा तथा पसल	०	१०	११	२१
६	घरयासी काम	७७९	१९८१	७०४	२५६४
७	निर्माण सम्बन्धी काम	०	०	५	५
८	मेसिन तथा औजार सञ्चालन	०	०	१	१
९	सामान्य काम	२२६	२५३	१५९	६३८
१०	काम नखुलेको	३	५	३	११
		१००८	२२५४	९००	३२६२

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार पालिकामा कूल ३२६२ जना बालबालिका कुनै न कुनै काममा संलग्न रहेको देखिएको छ । जसमध्ये ६० जना बालबालिका सिकाइका लागि गरिने घरयासी काम तथा सामान्य काम बाहेक बालश्रममा संलग्न रहेको देखिन्छ । विगतको तुलनामा बालश्रममा कमी आएपनि पालिकामा बालश्रम निवारणका लागि त्यस्ता बालबालिकाकाको अनुगमन गरी घटना व्यवस्थापन प्रकृयामार्फत सम्बोधन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.३.३ बालबालिकाको अपहरण, वेचविखन तथा ओसारपसार

बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धिको धारा ११, १९, ३४ र ३५ मा बालबालिका विरुद्धको गैरकानूनी ओसारपसार, यौन शोषण तथा दुर्व्यवहार लगायतका दुष्कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारले यस महासन्धि अन्तर्गतको "बालबालिकाको बेचबिखन, यौनशोषण र अश्लील चित्रण सम्बन्धी इच्छाधीन आलेख, २०००" लाई सन् २००६ को जनवरी २० तारिखमा अनुमोदन गरी बालबालिका विरुद्ध हुने कुनै पनि किसिमका यौनशोषण र दुर्व्यवहारका विषयहरू सम्बोधन गर्न संवेदनशील रहेको छ । सानीभेरी गाउँपालिकाले बालबालिकाको बेचविखन तथा ओसारपसार नियन्त्रणका लागि समुदाय स्तरमा सचेतना, सहयोग तथा क्षमता अभिवृद्धि तालिम, अभिभावक शिक्षा, किशोरी सशक्तीकरण लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका छन् ।

जिल्ला एवं स्थानीय प्रहरीबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा कुनै पनि बालबालिका बेचविखन तथा ओसारपसारमा संलग्न भएको उजुरी तथा निवेदन नपरेको देखिन्छ । तथापि पालिकामा आएका घटनाहरू अध्ययन गर्दा कामको सिलसिलामा अनधिकृत रुपमा भारत जाने तथा लैजाने गरेको पाइन्छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ को दफा ६८ अनुसारको बालबालिका विरुद्धको हिंसा र दुर्व्यवहारको अनिवार्य सूचना दिनुपर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन पूर्ण रुपमा नहुँदा यस्ता घटनाहरू उजुरी प्रकृयामा नआएकोले आगामी दिनमा यसको सचेतनाका लागि समुदाय स्तरमा थप कार्यक्रम विस्तार गरी कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

३.४ बालबालिका विरुद्धको हिंसा तथा दुर्व्यवहार

बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धिको धारा २, १९ र ३६ अनुसार बालबालिका विरुद्ध कुनै पनि विभेद, हिंसा र दुर्व्यवहार गर्न हुँदैन । नेपालको संविधान र कानूनमा कुनै पनि आधारमा कसैलाई भेदभाव गर्न र हिंसा तथा दुर्व्यवहार गर्न नहुने प्रावधानहरू रहेका छन् । नेपालको संविधानको धारा ३९ मा कुनै पनि बालबालिकालाई कुनै पनि माध्यम वा प्रकारले दुर्व्यवहार, यौनजन्य वा अन्य कुनै प्रकारको शोषण गर्न वा अनुचित प्रयोग गर्न नपाइने व्यवस्था छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ७ अनुसार प्रत्येक बालबालिकालाई निजको बाबु, आमा लगायत कुनै पनि व्यक्तिले कुनै पनि किसिमका शारीरिक वा मानसिक हिंसा र यातना, हेला, अमानवीय व्यवहार, लैङ्गिक वा छुवाछुतजस्ता दुर्व्यवहार र शोषणविरुद्ध संरक्षण प्राप्त गर्ने अधिकार हुन्छ । दफा ६६ मा बालबालिका विरुद्धका हिंसाहरू परिभाषित गरी बालबालिका विरुद्धको कसूर मानेको छ ।

३.४.१ बालबालिका विरुद्धको हिंसा

जिल्ला प्रहरी कार्यालय एवं प्रहरी चौकी सिम्ली तथा गाउँपालिका स्थित बालबालिका शाखावाट बालविवाहको अध्ययन अनुसार तथ्यांक हेर्दा जातीय छुवाछुत र बहुविवाहमा खासै उजुरी नभए पनि बालविवाह र घरेलु हिंसावाट बालबालिका प्रभावित रहेका अध्ययनले जनाएको छ । यद्यपी यि जानकारीमा आएका घटनाहरु हुन भने यस वाहेक जानकारीमा नआएका थुप्रै घरेलु हिंसा र बालविवाह घटनाहरु रहको पाइन्छ । जसमा विभिन्न स्रोतवाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसारको बालविवाह, जातीय छुवाछुत, बहुविवाह, हत्या र घरेलु हिंसा सम्बन्धी दर्ता भएका घटनाबाट ६८ जना बालबालिका बालबालिका पीडित भएको देखिन्छ । पीडित बालबालिकाको संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका -१८

बालबालिका विरुद्धको हिंसाबाट पीडित बालबालिकाको संख्या

क्रस	शिर्षक	बालक	बालिका	जम्मा
१	जातिय छुवाछुत	०	०	०
२	घरेलु हिंसा	२	३	५
३	बालविवाह	२५	३८	६३
४	बहुविवाह	०	०	०
५	बालबालिकाको हत्या	०	०	०
	जम्मा	२७	४१	६८

स्रोतः प्रहरी चौकी सिम्ली, सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

उजुरीको रुपमा बालविवाह र घरेलुहिंसाका घटना दर्ता गराउने कार्य नभए पनि फोन मार्फत एवं अन्य माध्यवाट प्रहरी चौकी, महिला बालबालिका शाखामा पछिल्लो अवस्थामा जानकारीमा आएका

घटनाहरुको संख्या ६८ रहेको छ । बालविवाहको घटना कानून बमोजिम दण्डनीय हो र यसको सूचना दिनु सबैको कानूनी दायीत्व हो भन्ने विषयमा समुदायस्तरमा अझै व्यापक सचेतनाको आवश्यकता रहेको देखिन्छ ।

३.४.२ बालबालिका विरुद्धको अनलाइन हिंसा

बालबालिका विरुद्ध हुने अनलाइन दुर्व्यवहार सम्बन्धी विषय समेत सम्बोधन गर्ने गरी साइबर अपराध लक्षित विद्युतीय कारोबार ऐन, २०६३ कार्यान्वयनमा रहेको छ । नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले अनलाइन बाल सुरक्षा निर्देशिका, २०७६ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । सानीभेरी गाउँपालिका अनलाइन हिंसाबाट पीडित तथा प्रभावित नरहेको जानकारी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, रुकूम पश्चिमबाट प्राप्त भएको छ । सानीभेरी गाउँलिकावाट बालबालिका अनलाइन दुर्व्यवहार परेको उजुरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय एवं प्रहरी चौकीमा नपरे पनि अनलाइन दुर्व्यवहार नै नभएको भने होइन । सामाजिक रुपमा अनलाइन दुर्व्यवहार हुने गरेको तर उजुरी गर्दा इज्जत प्रतिष्ठामा आच आउने पुरातन बुझाइ रहेको हुदाँ निवेदन दिने गरेको पाइदैन । बालविवाह गरेर चित्त नवुझेका घटनाहरु हराएको एवं खोजी गरी पाउँ भनि उजुरीको रुपमा आउने गरेको पाइन्छ ।

३.४.३ यौनहिंसा र दुर्व्यवहार

नेपालको संविधानको धारा ३९ मा कुनै पनि बालबालिकालाई कुनै पनि माध्यम वा प्रकारले दुर्व्यवहार, यौनजन्य वा अन्य कुनै प्रकारको शोषण गर्न वा अनुचित प्रयोग गर्न नपाइने व्यवस्था छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ अनुसार प्रत्येक बालबालिकालाई यौनजन्य दुर्व्यवहार र शोषणविरुद्ध संरक्षण प्राप्त गर्ने अधिकार हुन्छ । ऐनको दफा ६६ मा बालबालिका विरुद्धको यौनहिंसा र दुर्व्यवहारका विभिन्न व्यवहारहरु परिभाषित गरी यस्ता दुर्व्यवहारहरु बालबालिका विरुद्धको कसूर मानिने व्यवस्था छ । इलाका प्रहरी प्रधान कार्यालयको तथ्याङ्क अनुसार आ.व.२०८०/८१ मा बालबालिका विरुद्धको यौन हिंसा तथा दुर्व्यवहारबाट १ जना बालिका पीडित भएको उजुरी दर्ता भएको छ । बालबालिका विरुद्धको यौन हिंसा तथा दुर्व्यवहार सम्बन्धी मुद्दा संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका-१९

बालबालिका विरुद्धको हिंसा तथा दुर्व्यवहारबाट पीडित बालबालिकाको संख्या

क्रस	शिर्षक	बालक	बालिका	जम्मा
१	जबरजस्ती करणी	०	१	१
२	जबरजस्ती करणी उद्योग	०	०	०
३	अप्राकृतिक मैथुन	०	०	०
४	बाल यौन दुरुपयोग	०	०	०
	जम्मा	०	१	१

स्रोतः जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा गम्भिर प्रकारका बालअधिकार हनन हुने गरि बयस्क मानिसवाट यौनजन्य दुर्व्यवहारका घटनाहरु पछिल्लो अवस्थामा निकै कमी आएको छ । यस मुख्य कारण भनेको कानुनी सजाय र यसको प्रभावकारी सचेतना रहेको छ । यौनजन्य दुर्व्यवहार र कानुनी परिभाषालाई अध्ययन गर्दा १८ वर्षको उमेरमा एकाध बालिका २ सन्तानको आमा हुनु बालयौन दुर्व्यवहार होइन भनेर नकार्न सकिदैन ।

३.४.४ बालविवाह

नेपालको संविधानको धारा ३९ को उपधारा (५) मा बालविवाह गर्न गराउन नपाइने व्यवस्था उल्लेख भएको छ । मुलुकी देवानी संहिता ऐन २०७४ र मुलुकी अपराध संहिता ऐन २०७४ मा २० वर्ष उमेर नपुगी गरिएको विवाहलाई बालविवाहको रुपमा परिभाषित गरेको छ भने २० वर्ष नपुगी गरिएका विवाह स्वतः बदर हुने कानुनी व्यवस्था छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ को दफा ४८ ले बालविवाह जस्ता कसूरबाट पीडित भएका वा त्यस्तो जोखिममा रहेका बालबालिका विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको रुपमा लिएको छ। बालविवाह विरुद्धको राष्ट्रिय रणनीति, २०७२ ले सन् २०३० सम्म बालविवाह अन्त्य गर्ने लक्ष्य लिएको छ ।

नेपाल बहुक्षेत्रीय क्लस्टर सर्वेक्षण, २०७६ अनुसार नेपालमा २० देखि २४ वर्ष उमेर समूहका विवाहित व्यक्तिहरुमध्ये १५ वर्षमुनिका ५.२ प्रतिशत (पुरुष १.५% र महिला ७.९%) र १८ वर्षमुनिका २२.७ प्रतिशत (पुरुष ९% र महिला ३२.८%) को विवाह भएको पाइएको छ । कर्णाली प्रदेश बालविवाहको दृष्टिकोणले उच्च बालविवाह हुने प्रदेशको रुपमा रहेको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कर्णाली प्रदेशमा बालविवाहको प्रतिशत करिब २९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसैगरी सानीभेरी गाउँपालिकाले आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ मा गरेको तथ्याङ्क संकलनको आधारमा सानीभेरी गाउँपालिकाको बालविवाहको अवस्था तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका -२१

आ.व. २०८०/०८१ सानीभेरी गाउँपालिका बालविवाहको अवस्था

वडा	बालक	बालिका	जम्मा
वडा नं १	८	१३	२१
वडा नं २	९	१०	१९
वडा नं ३	७	१४	२१
वडा नं ४	११	१४	२५
वडा नं ५	६	८	१४
वडा नं ६	३	८	११
वडा नं ७	९	१२	२१
वडा नं ८	५	९	१४

वडा नं ९	७	१०	१७
वडा नं १०	५	८	१३
वडा नं ११	८	९	१७
जम्मा	७८	११५	१९३

स्रोतः महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठनागरिक शाखा, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा विगतको तुलनामा बालविवाह घट्दो अवस्थामा रहको देखियता पनि एक वर्षमा १९३ जना बालबालिकाको विवाह हुनु स्वाभाविक हुन सक्दैन । पाइन्छ । विवाहित बालबालिका मध्ये बालिकाको प्रतिशत ५९.५८ रहेको देखिन्छ । सानीभेरी गाउँपालिकाले बालविवाह सम्बन्धी विवरण सङ्कलनको लागि गरेका अध्ययनले तुलनात्मक रुपमा घटेको छ । बालविवाह सामाजिक तथा कानुनी रुपमा अपराधको रुपमा मान्दा पनि हाम्रो सामाजिक मूल्य र मान्यताले पारेको प्रभाव तथा अभिभावकहरूले आफ्ना बालबालिकाहरूलाई उचित ढङ्गले गाइड गर्न नसक्नुले बालविवाहमा सोचे जस्तो कमी आउन सकिरहेको छैन ।

सानीभेरी गाउँपालिकाले बालविवाह अन्त्य गर्न विभिन्न प्रयासहरू गरेको र सोही मध्ये विगतका वर्षहरूमा विवाह मण्डपबाट बालविवाह गर्नेलाई पक्राउ गरी सामाजिक तथा संस्कृतिक अभियान अगाडि बढाएको थियो । हाल आएर सामाजिक सचेतिकरणका कार्यक्रमहरू जोडतोडले अगाडि बढाई रहेको छ । विगत तीन वर्षको तुलनात्मक अवस्था हेर्दा आ.व. २०८०/०८१ मा बालविवाहमा कमी आएको छ । विगत ३ वर्षको बालविवाहको अवस्था तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालीका -२२

बालविवाहको विगत ३ वर्षको तुलनात्मक अवस्था

आ.ब.	एक वर्षमा विवाह गर्नेको व्यक्तिको संख्या	बालविवाह गर्ने व्यक्तिको संख्या	बालविवाह प्रतिशत	कैफियत
२०७६/०७७	२९९	१९३	६४.५४%	गाउँपालिका लिएको तथ्यांक अनुसार
२०७९/०८०	३०३	१४९	४९%	गाउँपालिका लिएको तथ्यांक अनुसार
२०८०/०८१	२२९	९२	४०.१७%	वडा स्तरीय बालअधिकार समितिसँगको समन्वयमा गरेको अध्ययन अनुसार

स्रोतः महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठनागरिक शाखा, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिका विगतको तुलनामा बालविवाह गर्नेको सङ्ख्यामा कमी आएपनि अझै बालविवाह रहेको छ । यसरी पालिकाले आ.ब. २०७६/०७७ र आ.ब. २०७९/०८० संकलक मार्फत लिएको तथ्याङ्क

अनुसार करिव ६४ र ४९ प्रतिशत बालविवाह रहेको थियो भने हाल वडा बालअधिकार समितिको समन्वयमा आ.ब. २०८०/०८१ मा बालविवाह गर्नेहरूको विवरण अध्ययन गर्दा बालविवाह ४० प्रतिशतमा झरेको छ र यसलाइ सुधारोन्मुख मान्न सकिन्छ

३.५ कानूनी विवादमा परेका बालबालिका

संविधानले प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अनुकूल न्यायको हक सुनिश्चित गरेको छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ३० मा बालबालिकाले गरेको कसूरजन्य कार्यको कारबाही गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक संख्यामा बाल अदालत गठन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । कानूनी व्यवस्था बमोजिम कानूनी विवादमा परेका बालबालिकाको न्याय सम्पादनसँग सम्बन्धित विभिन्न निकायहरुबिच समन्वय गर्न दफा ४६ बमोजिम सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशको अध्यक्षतामा केन्द्रीय बालन्याय समिति र दफा ४७ बमोजिम हरेक जिल्लामा जिल्ला न्यायाधीशको अध्यक्षतामा जिल्ला बालन्याय समितिको व्यवस्था भएको छ । ७७ वटै जिल्लाका जिल्ला अदालतमा बाल इजलासबाट बालन्याय सम्बन्धी कार्य सम्पादन भइरहेको छ । बाल बिज्याँइका कारण कानूनको विवादमा परेका बालबालिकालाई अदालतको निर्णयानुसार तोकिएको समयावधिका बाल सुधार गृहमा राख्ने गरिएको छ । स्थानीय प्रहरीको तथ्याङ्क अनुसार हालसम्म सानीभेरी गाउँपालिका आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा १ जना बालबालिका बालविज्याईमा संलग्न भएको देखिन्छ ।

३.६ विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिका तथा वैकल्पिक स्याहार

सानीभेरी गाउँपालिकाले जोखिममा रहेका बालबालिकाको विवरण संकलन गर्दा जोखिममा रहेका १९२ जना बालबालिकाहरु रहेका छन । ति बालबालिकाहरु मध्ये आमा वा बुवा मध्ये एकको मृत्यु भई संरक्षणको समस्यामा रहेको पाइन्छ । जसका लागि सानीभेरी गाउँपालिकाले शैक्षिक सहायता कार्यक्रम देखि लिएर बालबालिकाको क्षेत्रमा काम गर्ने विभिन्न विकास साझेदारहरुसँग सहकार्यमा शैक्षिक तथा आयआर्जन सहायता प्राप्त गर्ने गरि व्यवस्था गाउँपालिकाले गरेको छ ।

३.६.१ अनाथ बालबालिका

संयुक्त राष्ट्र संघको बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा २० मा अनाथ बालबालिकाको संरक्षण हुने व्यवस्था गर्नु राज्यको दायित्व हुने व्यवस्था छ । नेपालको संविधान, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ एवम् स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा भएको व्यवस्था अनुसार पनि आमाबाबु दुवैविहीन एवम् आमाबाबु दुवै वा कुनै एक जीवित हुँदाहुँदै पनि शारीरिक वा मानसिक कारणले आफ्ना बालबालिकाको लालनपालन गर्न असमर्थ भएका परिवारका बालबालिकालाई राज्य संयन्त्रबाट लालनपालन तथा संरक्षणको जिम्मेवारी रहने स्पष्ट देखिन्छ ।

सानीभेरी गाउँपालिकाले अनाथ बालबालिकाको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि विभिन्न किसिमका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । पालिकाभित्रका बुबा तथा आमा दुबै गुमाएका अनाथ बालबालिकाको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका -२३

सानीभेरी गाउँपालिका अनाथ बालबालिकाको संख्या

वडा	बालक	बालिका	जम्मा
वडा नं १	०	०	०
वडा नं २	०	०	०
वडा नं ३	२	२	४
वडा नं ४	०	०	०
वडा नं ५	१	०	१
वडा नं ६	१	०	१
वडा नं ७	०	०	०
वडा नं ८	०	०	०
वडा नं ९	१	०	१
वडा नं १०	०	०	०
वडा नं ११	३	०	३

स्रोतः महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठनागरिक शाखा, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा आमाबुवा दुवै गुमाएका १८ वर्ष भन्दामुनी बालबालिका १० जना रहेका र यि मध्ये विद्यालय गइरहेको बालबालिकाको खातामा मासिक रु २००० । दुई हजारका दरले संरक्षकको बैंक खाता मार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता स्वरुप विगत ४ वर्ष देखि उपलव्ध गराउदै आइरहेको छ । शुरुको वर्षमा अनाथ बालबालिका १६ जना रहेता पनि हाल केही व्यक्ति बयस्क अवस्थामा पुगिसकेका छन् ।

३.६.२ बालबालिकाको बसाइको अवस्था

विभिन्न कारणले आफ्नो पारिवारिक हेरचाहबाट वञ्चित वा जोखिम वा अप्ठ्यारो अवस्थामा परेका बालबालिकालाई आफ्नै परिवारबाहेक अन्य परिवार वा आवासीय संस्थामा कानून बमोजिम पालनपोषण, शिक्षादीक्षा लगायतको आवश्यक हेरचाहाको व्यवस्था नै वैकल्पिक स्याहार हो । संयुक्त राष्ट्र सङ्घको बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा १८ मा बाबु आमा तथा अभिभावकले बालबालिकाको उचित स्याहार गर्न असमर्थ भएमा सरकारले बालबालिकाको स्याहारमा सहयोग गर्नु पर्ने, धारा २० मा अनाथ बालबालिकाको संरक्षण हुने व्यवस्था गर्नु राज्यको दायित्व हुने व्यवस्था छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ४९ ले दफा ४८ मा उल्लेख भएका विशेष संरक्षणको

आवश्यकता भएका बालबालिका मध्ये (क) देखि (छ) सम्मका बालबालिकालाई वैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिका मानेको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार नेपालभरिका कूल ९८,६९,५८३ बालबालिकामध्ये सबैभन्दा धेरै ७७.९ प्रतिशत बालबालिका आमाबाबु दुबैसँग बस्ने गरेका छन् भने आमासँग मात्र बस्ने १७.१ प्रतिशत, बाबुसँगमात्र बस्ने एक प्रतिशत र अन्य नातेदारसँग बस्ने बालबालिका ३ प्रतिशत रहेको देखिएको छ । सानीभेरी गाउँपालिकाको मात्र बालबालिकाको बसाइको अवस्था हेर्ने हो भने कूल १० हजार १ सय १० जना बालबालिकामध्ये ८३.८५ प्रतिशत बालबालिका आमाबाबु दुबैसँग बस्ने गरेका छन् भने आमासँग मात्र बस्ने १२.९ प्रतिशत, बाबुसँगमात्र बस्ने ०.१९ प्रतिशत र अन्य नातेदारसँग बस्ने बालबालिका २.०७ प्रतिशत रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना अनुसारको बालबालिकाको बसाइको अवस्था तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका — २४

बालबालिकाको बसाइको अवस्था

बालबालिकाको बसाइको अवस्था	बालक	बालिका	जम्मा
आमाबाबु दुवै सग	४३२८	४१५०	८४७८
आमासँग मात्रै	६६२	६४३	१३०५
बुवासँग मात्रै	५७	२८	८५
बुवा र सौतेनी आमासँग	९	११	२०
आमा र सौतेनी बुवासँग	३	१	४
अन्य नातेदारसँग	८०	१३०	२१०
रोजगारदातासँग	०	०	०
अन्य	३	५	८
जम्मा बालबालिका संख्या	**५१४२**	**४९६८**	**१०११०**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

३.६.३ घरमुली बालबालिका

सानीभेरी गाउँपालिका अनाथ एवम् अभिभावक नभएका कारण बालबालिका आफै घरमुली भइ जिवनयापन गरिरहेका छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार पालिकामा बालबालिका आफै घरमुली भएकाको संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका -२५

घरमुली बालबालिका

क्रस	उमेर समुह	बालक	बालिका	जम्मा
१	१०-१४	८	५	१३
२	१५-१९	४०	३७	७७
	जम्मा	४८	४२	९०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

माथिको तालिकाबाट पालिकामा ४८ जना बालक र ४२ जना बालिका आफै घरमुलिको रुपमा रहेको देखिन्छ । यस्ता बालबालिका अन्य भन्दा बढी जोखिममा पर्ने हुँदा स्थानीय तहको योजना तथा कार्यक्रमले प्राथमिकताका साथ यी बालबालिकाको समस्या पहिचान गरी आवश्यक सेवा प्रदान गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

३.६.४ बालगृहमा पठाईएका बालबालिका

बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ४९ मा बालबालिकाको वैकल्पिक हेरचाह सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । जसमा वैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिकालाई सो सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्दा पहिलो प्राथमिकतामा बाबु वा आमातर्फका नातेदारको संरक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ भने दोस्रो विकल्पमा बालबालिकालाई हेरचाह गर्न इच्छुक परिवार वा व्यक्तिकोमा संरक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणनाबाट देखिएको २१० जना बालबालिका वैकल्पिक हेरचाहमा रहेका बालबालिकाको रुपमा देखिन्छ । तथापी, कानूनी व्यवस्था भएता पनि स्थानीय तहमार्फत वैकल्पिक हेरचाहको प्रवन्ध गर्दाको प्रकृया पूर्णतः कार्यान्वयन भएको सकेको छैन । पालिकाले यसमा कार्य गरिरहेको छ ।

गाउँपालिकाले विभिन्न सम्बन्धित बालकल्याण अधिकारीको सिफारिसमा आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका २ जना बालक र २ जना बालिका गरी जम्मा ४ जना बालबालिकालाई संस्थागत वैकल्पिक स्याहारमा संरक्षण गरेको छ ।

३.७ पारिवारिक सहायता र सामाजिक सुरक्षा

राज्यबाट संरक्षण सहयोग पाउनुपर्ने नागरिकहरूका लागि राज्यबाट सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्थाका लागि संवैधानिक, कानूनी, नीतिगत तथा कार्यक्रमिक व्यवस्था रहेको छ । नेपालको संविधानको धारा ४३ मा आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हकको व्यवस्था छ । सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमका लागि विशिष्टीकृत ऐनको रुपमा सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५ कार्यान्वयनमा छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५

को दफा ७ को उपदफा (४) मा अपाङ्गता भएका, द्वन्द्वपीडितको, विस्थापित, जोखिममा परेका वा सडकमा बस्ने बालबालिकालाई विशेष संरक्षणको व्यवस्था छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी (पहिलो संशोधन) ऐन, २०७५ मा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था छ । सानीभेरी गाउँपालिका सामाजिक सुरक्षाबाट २,९६८ जना बालबालिका लाभान्वित भएका छन् । अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सामाजिक सुरक्षा तथा पालपोषण भत्ताबाट लाभान्वित बालबालिकाको आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका -२६

सामाजिक सुरक्षाबाट लाभान्वित बालबालिकाको संख्या

समूह	मासिक रु	लाभान्वित संख्या
पूर्ण अशक्त अपाङ्गता	३९९०	१८
अति अशक्त अपाङ्गता	२६६०	२१
लोपोन्मुख जातजाति	०	०
बालपोषण भत्ता	५३२	२६७०
अनाथ बालबालिका	२०००	६
	जम्मा बालबालिका संख्या	**२७१५**

स्रोतः *महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठनागरिक शाखा, २०८१*

सानीभेरी गाउँपालिकामा संघिय सरकारद्धारा उपलव्ध गराउने भत्ता बाहेक अनाथ बालबालिकालाई मासिक रु २००० । दुई हजारका दरले संरक्षकको बैंङ्क खाता मार्फत विगत ५ वर्ष देखि उपलव्ध गराउदै आएको छ । शुरुको वर्षमा १६ जना बालबालिकाले यो सेवा लिएको थिए भने हाल आएर कतिपय बयस्क भैसहेको हुदाँ ६ जना बालबालिकाले सुविधा लिने गरेका छन् ।

परिच्छेद - चार

बालबालिकाको शिक्षा तथा विकास सम्बन्धी अधिकार

४.१ पृष्ठभूमी

यस परिच्छेदमा सानीभेरी गाउँपालिका बालबालिकाको शिक्षा तथा विकास सम्बन्धी अधिकारको कार्यान्वयनको स्थितिको बारेमा चर्चा गरिएको छ । संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल अधिकार महासन्धिको धारा २८ को व्यवस्था अनुसार नेपालमा बालबालिकाको शिक्षाको अधिकार, अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा, बालबालिकाको साधारण र व्यवसायिक शिक्षा तथा माध्यमिक शिक्षा लगायतका व्यवस्थाहरूका कार्यान्वयनको स्थिति प्रस्तुत गरिएको छ । यसैगरी दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. ४ मा व्यवस्था भएको सबैका लागि समावेशी तथा गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चितताको अवस्था, निशुल्क, न्यायोचित तथा गुणात्मक प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षाको सुनिश्चितता, प्रारम्भिक बालविकास, हेरचाह र पूर्वप्राथमिक शिक्षामा पहुँच, शिक्षामा लैङ्गिक समानताको अवस्था लगायतका विषयहरूको अवस्था चित्रण गरिएको छ ।

संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल अधिकार महासन्धी तथा दिगो विकास लक्ष्यमा उल्लेख भएका व्यवस्थाको सम्बन्धमा सानीभेरी गाउँपालिका भित्र प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रमा रहेका बालबालिका, विद्यालय संख्या, शिक्षक तथा विद्यार्थी संख्या तथा अनुपात, प्राथमिक, माध्यामिक तहमा बालबालिकाको भर्नादर, विद्यालय शिक्षामा समावेशिता, टिकाउदर, विषेश विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिका र अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीमा संलग्न बालबालिका सम्बन्धी विवरण यस परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएको छ।

४.२ प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र र बालबालिका

सानीभेरी गाउँपालिका विगत तीन शैक्षिक सत्रमा (२०८१) बाल विकास केन्द्र तथा पूर्व प्राथमिक कक्षाहरुको कूल संख्या ५० रहेको छ । शैक्षिक सत्र २०८१ मा समुदायमा आधारित ४१ वटा, संस्थागत विद्यालयमा आधारित १ गरी कूल ४२ रहेका छन । शैक्षिक सत्र २०७९ देखि २०८१ सम्म तीन वर्षको समुदायमा आधारित र संस्थागत विद्यालयमा आधारित प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका-२७

विगत तीन वर्षको प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको संख्या

बालविकास केन्द्रको प्रकार	शैक्षिक सत्र २०७९	शैक्षिक सत्र २०८०	शैक्षिक सत्र २०८१
समुदायमा आधारित	४	४	४
विद्यलयमा आधारित	४५	४५	४५
संस्थागत विद्यालयमा आधारित	१	१	१
धार्मिक संस्थामा आधारित	०	०	०
कूल जम्मा	५०	५०	५०

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा शैक्षिक सत्र २०७९ देखि २०८१ सम्म प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरुको संख्या घटबढ भएको देखपर्दैन । पालिकामा सबैभन्दा धेरै विद्यालयमा आधारित ९० प्रतिशत प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरु रहेका छन् । प्रत्येक प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रमा सहजकर्तामार्फत सहजीकरण एवम् शिक्षण सिकाइ गर्ने गरिएको छ ।समुदाय स्तरका प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रमा रहेका सहजकर्ताको विवरण ***अनुसूची-३*** मा राखिएको छ ।

पालिकामा शैक्षिक सत्र २०८१ मा अघिल्लो शैक्षिक सत्रको तुलनामा ९८ जना बालबालिका घटेको देखिन्छ भने भर्नादर ९८ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ । सानीभेरी गाउँपालिका शैक्षिक सत्र २०७९ देखि २०८१ सम्म प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र, बालबालिकाको संख्या, भर्नादर र लैङ्गिक अनुपात तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका – २८

प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा बालबालिकाको संख्या, भर्नादर र लैङ्गिक अनुपात

शैक्षिक सत्र	विद्यार्थि संख्या	भर्नादर	लैङ्गिक अनुपात
२०७९	१२३०	९७%	१.००
२०८०	११४७	९७%	१.००
२०८१	१०६०	९८%	१.१०

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

बाल विकास केन्द्रमा भर्नादरको लैंगिक अनुपात बराबरी देखिएता पनि संख्यात्मक हिसावले बालकको संख्या केही बढी रहेको छ । बालविकास केन्द्रमा उमेर पुगेका बालबालिका प्रायः भर्ना भैरहेको यसको लैंगिक अनुपात पछिल्लो वर्षमा बालकको संख्यामा बृद्धि रहेको पाइएको छ । शैक्षिक सत्र २०७९ देखि २०८१ सालसम्मको दलित र जनजाति र अपाङ्गता भएका समूहका बालबालिकाको संख्या तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका -२९

प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संख्या

शैक्षिक सत्र	दलित बालबालिका	जनजाती बालबालिका	अपाङ्गता भएका बालबालिका
२०७९	२६४	२२९	२
२०८०	२२१	२२३	३
२०८१	२०८	१९६	२

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकाको बालबाविकास केन्द्रहरुमा जातीय हिसावले दलित, जनजाती, ब्राहमण क्षेत्री लगायतका सवै जातीको प्रतिनिधित्व रहेको र बालविकास केन्द्रमा ४ वर्ष सम्मका बालबालिकाको प्रायः बालविकास केन्द्र भर्ना हुने गरेको गरेको देखिन्छ ।

४.३ विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक र भर्नादर

सानीभेरी गाउँपालिकाको शिक्षा शाखाको प्रतिवेदन अनुसार शैक्षिक सत्र २०८० मा पालिकामा ४६ वटा विद्यालयहरु सञ्चालनमा रहेका थिए भने शैक्षिक सत्र २०८१ मा कूल विद्यालय संख्या ४२ रहेको छ । जसमध्ये ९८ प्रतिशत सामुदायिक विद्यालय रहेका छन् । शैक्षिक सत्र २०८१ सालमा सानीभेरी गाउँपालिका सञ्चालनमा रहेका विद्यालय संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका-३०

विद्यालयको तह र किसिम अनुसारको विद्यालय संख्या

विद्यालय तह	सामुदायीक	संस्थागत	धार्मिक	जम्मा
आधारभूत तह (कक्षा १-८)	३१	१	०	३२
माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२)	१०	०	०	१०
जम्मा	४१	१	०	४२

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा विद्यालयहरु ४२ वटा रहेका छन । सामुदायिक विद्यालयहरु ४१ र निजि विद्यालय १ वटा मात्र रहेका छन । पालिकाले शैक्षिक रुपान्तरणको कुरालाई जोड गर्दै गत शैक्षिक वर्ष देखि विद्यालयको तह घटुवा एवं मर्ज गरेको हुदाँ ४९ वटा विद्यालयवाट संख्यामा कमी आएको हो । सानीभेरी गाउँपालिका विद्यालय शिक्षामा रहेका विद्यार्थी संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका-३१

विद्यालय शिक्षामा विद्यार्थी संख्या

विद्यालय तह	बालक	बालिका	जम्मा	बालक/बालिका अनुपात
आधारभूत तह (कक्षा १-८)	२४६३	२३९५	४८५८	१.००
माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२)	१००४	८८४	१८८८	१.१०
कूल जम्मा	३४६७	३२७९	६७४६	

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

पालिका स्थित शिक्षा शाखावाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार पछिल्लो वर्षहरुमा बालिकाको संख्यामा केही आएको देखिन्छ । सानीभेरी गाउँपालिका शैक्षिकसत्र २०८१ मा आधारभूत तहदेखि देखि कक्षा १२ कक्षा सम्म भर्ना भएका बालबालिकाको संख्या ६७४६ रहेको र जस मध्ये बालक ५१.३९ प्रतिशत

र बालिका ४८.६० प्रतिशत रहेको छ । जसको अनुपातमा खासै अन्तर नरहेको देखिन्छ । प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र देखि कक्षा १२ सम्मको बालबालिका संख्या ***अनुसूची-५*** मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

पालिकामा शैक्षिक सत्र २०८० मा आधारभूत तह कक्षा १-५ को खुद भर्नादर ९५.०७ प्रतिशत, आधारभूत तह कक्षा १-८ को ९५.०७ प्रतिशत र माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ को ६४.०५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । शैक्षिक सत्र २०७९ र २०८० को विद्यालयको तह अनुसार खुद भर्नादरको तुलनात्मक अवस्था तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका-३२

विद्यालय तह अनुसार खुद भर्नादर

विद्यालय तह	खुद भर्नादर २०७९			खुद भर्नादर २०८०		
	बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा
आधारभूत तह (कक्षा १-५)	९५.१०	९४.०३	९५.०४	९६.१०	९५.०२	९५.०७
आधारभूत तह (कक्षा १-८)	९६.३०	९३.१०	९६.०७	९६.०३	९५.०२	९५.०७
माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२)	६४.३०	६१.५०	६४.७०	६५.०५	६३.०६	६४.०५

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

विद्यालय उमेरका अधिकाशं बालबालिकाहरु विद्यालयमा भर्ना हुने गरेका र विद्यालयमा निरन्तरताको कमी भएको पाइन्छ । तर पनि विद्यालय उमेरका केही बालबालिकाहरु विद्यालयको पहुचवाट टाढा रहेको यस तथ्यांकवाट अध्ययन गर्न सकिन्छ । विद्यालय उमेर पुगेर पनि पहुच भन्दा कसरी टाढा रहे ति बालबालिकाहरु को को हुन भन्ने कुराको अध्ययन गरि सवै बालबालिकालाई शिक्षाको पहुचमा जोड्न जरुरी छ ।

यस स्थानीय तहमा शैक्षिक सत्र २०८१ मा सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरुमा नेपाल सरकारमार्फत नियुक्त भएका कक्षा १-५ सम्ममा ११० जना र कक्षा ६-८ मा २८ जना गरी कूल १३८जना शिक्षकहरु कार्यरत रहेका छन् । यसैगरी माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) मा १६ जना शिक्षक रहेका छन् भने सानीभेरी गाउँपालिका अनुदानमा कार्यरत आधारभुत तह १-५ मा २५ जना, आधारभुत तह ६-८ मा ४९ जना, माध्यमिक तह ९-१० मा १५ जना, माध्यमिक तह ११-२ मा १ जना गरि जम्मा ९१ जना रहेका छन । बालविकास संघीय अनुदान ३२ जना, गाउँपालिका अनुदान १७ जना गरि ४९ जना रहेका छन । यसै गरि आधारतु तह ६-८ शिक्षण सिकाई सहयोग अनुदान १३ जना र माध्यमिक तह शिक्षण सिकाई अनुदान १८ जना रहेका छन ।

तालिका-३३

सामुदायिक विद्यालयहरुमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात (नेपाल सरकारमार्फत नियुक्त शिक्षकहरु)

विद्यालय तह	महिला	पुरुष	जम्मा	शिक्षक विद्यार्थि अनुपात
आधारभूत तह (कक्षा १-५)	२५	८५	११०	१:२८
आधारभूत तह (कक्षा ६-८)	०	२८	२८	१:६६
माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२)	०	१६	१६	१:१२७
कूल जम्मा	२५	१२९	१५४	

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

नेपाल सरकार मार्फत नियूक्त शिक्षक र विद्यार्थीको अनुपात हेर्दा आधारभुत तह कक्षा १-५ सम्ममा करिव सन्तुलित रहे पनि कक्षा ६-१२ सम्म अनुपात नमिलेको देखिन्छ । सो समस्याको उचित व्यवस्थापनका लागि सानीभेरी गाउँपालिकाले ठुलो मात्रमा शिक्षक व्यवस्था गरी शिक्षक विद्यार्थी अनुपातमा सन्तुलन मिलाएको छ ।

४.४ विद्यालय शिक्षामा दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका बालबालिका

शैक्षिक सत्र २०८० मा आधारभूत तह (१-८) मा अध्ययनरत बालबालिका मध्ये दलित बालबालिकाको प्रतिशत रहेकोमा शैक्षिक सत्र २०८१ मा १८.२४ प्रतिशत रहेको छ भने जनाजाति बालबालिकाको प्रतिशत २०.३८ पुगेको छ । आधारभूत र माध्यमिक तहमा शैक्षिक सत्र २०८१ सालमा अध्ययनरत दलित बालबालिका १२६२, जनजाति १४१० जना बालबालिका रहेका छन भने अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संख्या ७३ तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका-३४

विद्यालय शिक्षामा दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संख्या

विद्यालय तह	दलित	जनजाति	अपाङ्गता भएका
आधारभूत तह (कक्षा १-५)	६४२	६४६	५५
आधारभूत तह (कक्षा ६-८)	३१८	३५७	१०
माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२)	३०२	३८७	८
कूल जम्मा	१२६२	१३९०	७३

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिका विभिन्न जाताजातीका मानिसहरु मिलेर बसेका हुदाँ यहाँ विद्यालयमा पनि सवै जातजाती एवं अपांगता भएका बालबालिकाको समेत प्रतिनिधित्व रहेको छ । अन्य जातिहरु भन्दा संख्यात्मक रुपमा कम भएपनि जनजाती २०.३८ प्रतिशत र दलित १८.२४ प्रतिशत बालबालिका अध्ययन गरिरहेका छन ।

४.५ नियमित विद्यालय जाने बालबालिका र टिकाउ दर

सानीभेरी गाउँपालिकाको शिक्षा शाखाको प्रतिवेदन पालिकामा अनुसार शैक्षिक सत्र २०८० मा कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर ९३ प्रतिशत, कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर ९६ प्रतिशत र कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर ६४ प्रतिशत रहेको छ । शैक्षिक सत्र २०८१ को टिकाउदर तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका-३५

विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाको टिकाउदर

विद्यालय तह	दलित	जनजाति	अपाङ्गता भएका
आधारभूत तह (कक्षा १-५)	९२%	९३%	६५%
आधारभूत तह (कक्षा ६-८)	९३%	९५%	६०%
माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२)	८५%	९२%	७५%
कूल जम्मा	९३%	९६%	६७%

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

यसरी विद्यार्थी टिकाउदरलाई अध्ययन गर्दा विद्यालय भर्ना हुने समयमा भर्ना भए पनि बालबालिकाले विद्यालय छोड्ने गरेको पाइन्छ । जातीगत रुपमा तथ्यांङ्क विश्लषण गर्दा अपांगता भएका बालबालिकाहरुको टिकाउदर निकै कमी रहेको र दलित एवं जनजातीमा पनि यस्तो खालको समस्या रहेको पाइन्छ ।

४.६ सामुदायिक अध्ययन केन्द्र

विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको लागि विभिन्न प्रकारका सेवाहरु तथा अध्ययनको अवसरको लागि गैर औपचारिक (Non Formal) शैक्षिक केन्द्रको रुपमा पालिकाले सरोकारवालानिकाय मार्फत पालिकाभित्र समुदायस्तरमा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरु ४ वटा सञ्चालनमा रहेका छन् । हाल पालिकाभरी कूल ४ वटा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरु सञ्चालनमा रहेकोमा सवै संघीय सरकारको सहयोगमा सञ्चालनमा रहेका छन् ।

४.७ माध्यमिक शिक्षा परीक्षा

सानीभेरी गाउँपालिकाबाट शैक्षिक सत्र २०८० को माध्यामिक शिक्षा परीक्षा (SEE) मा सहभागी भएका विद्यार्थीको संख्या ५५६ रहेको थिए जस मध्ये १.६ GPA भन्दा माथि ४६० जनाले ल्याएका थिए । SEE मा सहभागी विद्यार्थी माध्यामिक शिक्षा परिक्षामा ग्रेड अनुसार उत्तिर्ण विद्यार्थीको संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका-३६

माध्यामिक शिक्षा परिक्षामा उत्तिर्ण विद्यार्थिको संख्या

ग्रेड	बालक	बालिका	जम्मा
२००-२.७९	१३४	१२५	२५९
२.८०-३.१९	६६	९५	१६१
३.२०-३.५९	१५	१५	३०
३.६०-४.००	०	१	१
कूल जम्मा	२१५	२३६	४५१

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

शैक्षिक वर्ष २०८० मा ५५६ जना बालबालिका SEE परिक्षामा सहभागीता भएकोमा ४५१ उतिर्ण गरेको देखिन्छ । शैक्षिक रुपान्तरणको विषयलाई गाउँपालिकाले जोडतोडले अगाडी योजना अनुरुप शैक्षिक उपलव्धिमा सकारात्मक सुधारका प्रयास भएपनि ग्रेड विश्लेषन गर्दा सुधार गर्नुपर्ने क्षेत्र धेरै रहेको स्थिति बुझ्न सकिन्छ ।यसका लागि सानीभेरी गाउँपालिकाले उचित कदमहरु चालिरहेको र विगतको तुलनामा सुधारउन्मुख रहेको छ ।

परिच्छेद - पाँच

बालबालिकाको सहभागिता, सङ्गठन तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार

५.१ पृष्ठभूमी

बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ८ मा आफ्नो धारणा बनाउन सक्षम भएका बालबालिकालाई आफूलाई असर पार्ने विषयमा परिवार, समुदाय, विद्यालय वा अन्य सार्वजनिक निकाय वा संस्था लगायतबाट गरिने निर्णयमा सहभागी हुने अधिकार हुने, दफा ९ मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानून बमोजिम स्वतन्त्र रुपमा आफ्नो कुरा राख्न पाउने तथा प्रचलित कानूनको अधीनमा रही आफ्नो हक, हित र सरोकारको विषयमा सूचना माग्ने र पाउने हक हुने, दफा १० मा प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनको लागि बालक्लब वा संस्था खोल्ने वा शान्तिपूर्वक भेला हुने अधिकारको व्यवस्था रहेको छ । यसैगरी, बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०७८ को नियम ३ मा बालबालिकाले बालक्लब वा संस्था खोल्न सक्ने व्यवस्था छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा स्थानीय तहमा बालबालिकाको सहभागिता प्रवर्द्धनसँगै सम्बन्धित खेलकुद, बाल उद्यान, बालक्लब तथा बालसञ्जाल सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने तथा वडालाई बालमैत्री बनाउने जस्ता कार्यहरू उल्लेख भएका छन् । यसैगरी, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट जारी भएको बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७८ मा बालभेलाका मागहरू वार्षिक कार्ययोजनामा समावेश गर्नुपर्ने विषय समेत समावेश भएको छ । यसैगरी सानीभेरी गाउँपालिकाको बाल अधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यविधि, बालक्लब गठन तथा परिचालन सम्बन्धी कार्यविधि लगायतका दस्तावेजहरूमा बालबालिकाको सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गरिएको छ ।

उल्लेखित पृष्ठभूमिमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बाल अधिकार महासन्धिको बालबालिकाको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार, सङ्गठित हुने स्वतन्त्रता, उपयुक्त सूचनामा पहुँच लगायतका व्यवस्थाको सानीभेरी गाउँपालिका कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा यस परिच्छेदमा चर्चा गरिएको छ ।

५.२ स्थानीय तहको योजना तर्जुमामा बाल सहभागिता

स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ बमोजिम स्थानीय तहको योजना तर्जुमा प्रक्रियामा बालबालिकाको अनिवार्य सहभागिताको अभ्यास यस गाउँपालिका निरन्तर रुपमा अघि बढिरहेको छ । यस स्थानीय तहले बालभेलाबाट प्राप्त सुझावहरूलाई वार्षिक योजनामा समावेश गर्ने गरिएको छ । सानीभेरी गाउँपालिका आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा भएको बालभेलाबाट प्राप्त सूझावहरु मध्ये पालिकाले निम्न बमोजिमको सुझावहरू वार्षिक कार्यक्रम मार्फत सम्बोधन गरेको छः

क) बालविवाह न्यूनिकरण सम्बन्धी कार्यक्रम जोड गरिनु पर्ने ।
ख) बालबालिकाको अर्थपुर्ण सहभागितामा जोड गरिनु पर्ने ।
ग) जोखिममा रहेका बालबालिकालाई आवश्यक सहायता हुनु पर्ने ।

५.३ बालक्लब र बालक्लब सञ्जाल

बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा १० अनुसार प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो हक, हित र अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्धनको लागि बालक्लब वा संस्था खोल्ने वा शान्तिपूर्वक भेला हुने अधिकार सुनिश्चित गरिएको छ । बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०७८ मा बालक्लब वा संस्था खोल्ने तथा स्थानीय तहमा दर्ता गर्ने, नवीकरण गर्ने, खारेज गर्ने, स्थानीय बाल अधिकार समितिले सम्बन्धित स्थानीय तहका बालक्लब वा संस्थाको उपलब्धि तथा क्रियाकलापको प्रकाशन र प्रसारण गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

पालिका भित्र बाल अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्धनका लागि बालबालिका संगठित हुने तथा संस्था खोल्ने अभ्यास र स्थानीय तहमा बालक्लब तथा सञ्जालहरु गठन गर्ने तथा बाल अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्धनका लागि क्रियाशील बनाउने कार्यहरु निरन्तर भैरहेको छ । सानीभेरी गाँएपालिकामा आर्थिक वर्ष २०८०/८१ सम्ममा कूल ३५ वटा बालक्लबहरु सञ्चालन रहेका छन् र ती बालक्लबहरुमा कूल ६७१ जना बालबालिका आवद्ध भएका छन् । पालिकाभित्र सञ्चालित बालक्लबको संख्या तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका -३७

बालक्लब र आवद्धता बालबालिकाको संख्या

क्रस	बालक्लबको किसिम	बालक्लब संख्या	आवद्धता बालबालिका		
			बालक	बालिका	जम्मा
१	समुदायमा आधारित बालक्लब	११	८७	१०१	१८८
२	विद्यालयमा आधारित बालक्लब	२३	२२०	२४२	४६२
३	विशिष्टिकृत बालक्लब	०	०	०	०
४	विषयगत बालक्लब	०	०	०	०
५	बालक्लब सञ्जाल	१	११	१०	२१
	जम्मा	३५	३१८	३५३	६७१

स्रोतः शिक्षा यूवा तथा खेलकुद शाखा, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा विद्यालय एवं समुदाय स्तरमा रहेका बालक्वल तथा संजालको अवस्थालाई अध्ययन गर्दा ३५ वटा बालक्लब र सञ्जाल कार्यान्वयनमा रहेका छन । यी बाल क्लबहरुमा आवद्ध बालबालिका मध्ये ५२.६० प्रतिशत बालिकाको सहभागिता हुनु बालिका शशक्तीकरणको उदाहरणको

रुपमा लिन सकिन्छ । ११ वटै वडमा समुदायमा आधारित वडास्तरीय बालक्लब र २३ वटा विद्यालयमा आधारित बालक्लब सञ्चालन भइ बाल अधिकार प्रवर्द्धनमा उल्लेखनीय योगदान पुगेको छ । यी बालक्लब तथा सञ्जाललाई सामाजिक रुपमा रहेका कुरितका विरुद्ध सशक्त रुपमा परिचालन एवं सहभागिताका लागि आवश्यक प्रयास भैरहेको छ । पालिकामा भएका बालक्लबको विवरण *अनुसूची-२* मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.४ बालमैत्री स्थानीय शासन

संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट जारी भएको बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७८ ले आ.व. २०८७/८८ सम्ममा सबै स्थानीय तहलाई बालमैत्री बनाउने लक्ष्य लिएको छ । यसैगरी आ.व. २०८१/८२ सम्ममा १३० वटा नगरपालिका, २०० वटा गाउँपालिका तथा २९५५ वटा वडाहरुलाई बालमैत्री घोषणा गर्ने लक्ष्य राखेको छ । सानीभेरी गाउँपालिकाले निरन्तर रुपमा बालमैत्री वडा घोषणा गर्नका लागि विभिन्न क्रियककलापहरु गर्दै आइरहेको छ र हालसम्म सबै वडाहरु कम्तिमा ४५ वटा सूचकहरु पुरा भैसकेको अवस्था रहेको छ । पालिकाभित्र हालसम्म बालमैत्री वडा घोषणा भएका र घोषणाको तयारीमा रहेका वडाहरुको विवरण तलको तालिमा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका-३८
बालमैत्री वडा घोषणाको अवस्था

वडा	बालमैत्री घोषणाको अवस्था	पुरा भएका सूचक संख्या	घोषणा गर्ने अनुमानित मिति
वडा न १	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त
वडा न २	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त
वडा न ३	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त
वडा न ४	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त
वडा न ५	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त
वडा न ६	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त
वडा न ७	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त
वडा न ८	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त
वडा न ९	वडा छनौट गरेको	४८ वटा	२०८३ असार मसान्त
वडा न १०	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त
वडा न ११	अभिमुखिकरण भैरहेको	४५ वटा	२०८५ असार मसान्त

स्रोतः सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकालाई बालमैत्री स्थानीय शासन घोषणापालिकाको लागि सुचकको अवस्था विश्लेषण गर्ने गरेको र सो विश्लेषन अनुसार बालविवाह, बालश्रम, ब्रर्थिङ्ग सेन्टरमा बच्चा जन्माउने संख्या, कुपोषणको

स्थिति लगायतका सुचकहरु बालमैत्री स्थानीय शासन घोषणा पालिकाको बाधक बनेका छन । जसमा गाउँ कार्यपालिकाको बैठकले सानीभेरी गाउँपालिका वडा नं ९ लाई बालमैत्री वडा घोषणाका लागि छनौट गरेको र सोही अनुसार कार्यक्रमहरु अगाडी वढाउन प्रयासरत रहेको छ ।

५.५ खेलकुद र बालबालिका

बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा १४ मा प्रत्येक बालबालिकालाई निजको उमेर र रुची अनसारको खेल खेल्ने र खेलकुदमा सहभागी हुन पाउने अधिकार सुनिश्चित गरिएको छ । साथै प्रत्येक विद्यालयले नियमित पठनपाठनका अलावा खेलकुदको उचित व्यवस्था मिलाउनु पर्ने कानूनी प्रावधान समेत रहेको छ ।

विगत देखिनै यस सानीभेरी गाउँपालिकाले विद्यालय स्तर, अन्तर विद्यालयस्तर, वडास्तरका विभिन्न खेलकुद कार्यक्रम सञ्चालन र प्रतियोगिताहरुको आयोजना गरी बालबालिकाको खेलकुदमा सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै आएको छ । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा बाबालिकाको विभिन्न खेलकुदमा सहभागिता सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका-३९

बलाबालिकाको खेलकुदमा सहभागिता

प्रतियोगिताको नाम	बालक	बालिका	जम्मा
अन्तर विद्यालय भलिबल/फुटवल	२४	१८	४२
राष्ट्रपति रनिङ सिल्ड	१३५	१५०	२८५
विभिन्न दिवसीय कार्यक्रम	१२७५	१५८०	२८५५
जम्मा	**१४३४**	**१७४८**	**३१८२**

स्रोतः सानीभेरी गाउँपालिका, २०८१

सानीभेरी गाउँपालिकामा बालबालिकाको खेलकुदमा सहभागिताको अवस्था विश्लेशन गर्दा राष्ट्रिय बालदिवस लगायत अन्य खेलकुदमा सहभागी भएको कुरालाई उल्लेख गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा मात्र ३१८२ जना बालबालिकाको खेलकुद तथा अन्य दिवसीय कार्यक्रमहरुमा सहभागिता भएको छ । बालअधिकारको एक खम्वाको रुपमा रहेको बालसहभागिताको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न विभिन्न प्रयासहरु भएका र यसलाई अझै जोड दिनु पर्ने देखिन्छ ।

परिच्छेद - ६

भूकम्पबाट प्रभावित बालबालिकाको संरक्षणमा सानीभेरी गाउँपालिका

२०८० कार्तिक १७ गते राती ११.४७ मा जाजरकोटको रामीडाँडा केन्द्रबिन्दु बनाइ गएको विकासकारी भुकम्पका कारण सानीभेरी गाउँपालिकामा ८ जना बालबालिकाको मृत्यु भएको र २९ जना बालबालिकाहरु घाइते भएका एवं भूकम्प प्रभावमा दशौं हजार बालबालिकालाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष असर परेको थियो । यस सानीभेरी गाउँपालिकामा ६३३४ घरहरू पूर्ण एवं आंशिक रुपमा क्षति हुँदा बस्ने बास नै भत्किए पछि बालबालिकालाई मनोसामाजिक रुपमा परेको थियो । यद्यपि भुकम्पले परेको प्रभावलाई सहजतामा ल्याउन सानीभेरी गाउँपालिकाको संयोजनमा अन्य विकास साझेदारी तथा व्यक्तिबाट ज्यादै महत्वपूर्ण सहयोग भएको थियो । विपदको समयमा स्थानीय सरकारको महत्वका विषय नागरिकले अध्ययन गर्ने गरेका र विपद्को समयमा विकास साझेदारहरूको आवश्यकता कति रहेछ भन्ने कुराको राम्ररी अध्ययन गर्ने विषय भएको छ ।

६.१ जोखिमता मूल्याङ्कन

भूकम्पपश्चात् जोखिममा परेका बालबालिकाको जोखिमताको अवस्था विश्लेषणको लागि युनिसेफ नेपालको सहयोगमा कूल ११ वटा वडाका ४०४९ घरधुरीका ९,३७४ जना बालबालिकाको जोखिमताको विश्लेषण गरिएको थियो । यसको आधारमा निम्न बमोजिमको जोखिमताको अवस्था पहिचान भएको थियो ।

तालिका-४०

बालबालिकाको वोखिमताको अवस्था

क्र. स.	जोखिमताको तह	बालबालिका (%)
१	गम्भीर जोखिम	०.०१
२	उच्च जोखिम	३८.०३
३	मध्ययम जोखिम	६१.६८
४	न्यून जोखिम	०.२८

स्रोत: बालबालिकाको जोखिमता मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, २०८१ (युनिसेफ)

सानीभेरी गाउँपालिकामा बालबालिकाको जोखिमताको अवस्थालाई अध्ययन गर्दा जोखिमताको मूल्याङ्कनको आधारमा गम्भीर र उच्च जोखिममा रहेका बालबालिकाको प्रतिशत ३८.०४ र मध्यम तथा न्यून जोखिममा रहेका बालबालिकाको प्रतिशत ६१.९६ रहेको पाइएको थियो ।

६.२ सहयोग वितरण

प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा वडा बाल अधिकार समितिको सिफारिसमा स्थानीय बाल अधिकार समितिको निर्णयले गम्भीर तथा उच्च जोखिममा रहेका बालबालिकालाई बाल संरक्षण घटना व्यवस्थापन

प्रकृयामार्फत स्याहार योजना निर्माण गरी आवश्यक सेवा प्रदान गरिएको छ । सहयोग सम्बन्धी विवरण तलको तालीकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका-४१

बालबालिकाको वोखिमताको अवस्था

क्र.स.	सहयोगको विवरण	सहयोग प्राप्त गर्ने संख्या	कैफयित
१	शैक्षिक सहयोग	२१७५ जना	तत्काल आपतकालीन सहयोग
२	आयआर्जन सहायता	३६० जना	घटना व्यवस्थापन प्रकृयामार्फत सहयोग
३	खाद्यन्न सहयोग	१५ जना	घटना व्यवस्थापन प्रकृयामार्फत सहयोग
४	लत्ता कपाडा सहयोग	३७५ जना	घटना व्यवस्थापन प्रकृयामार्फत सहयोग
५	मनोविमर्श सेवा	२३५ जना	घटना व्यवस्थापन प्रकृयामार्फत सहयोग
६	पोषण सहयोग	३१० जना	घटना व्यवस्थापन प्रकृयामार्फत सहयोग
७	उपाचार सहयोग	१३ जना	घटना व्यवस्थापन प्रकृयामार्फत सहयोग
जम्मा सहयोग		३४८३	

स्रोतः बालबालिका शाखा, सानीभेरी गाँपालिका २०८१

भूकम्पबाट प्रभावित बालबालिकाको जोखिमता लेखाजोखा तथा विश्लेषणको आधारमा गम्भीर तथा उच्च जोखिममा रहेका ३४८३ जना बालबालिकालाई विभिन्न किसिमका आवश्यक सहयोग प्रदान गरिएको छ ।

६.३ बाल संरक्षण घटना व्यवस्थान सूचना प्रणालीको प्रयोग

भूकम्पपश्चात् पालिकामा बाल संरक्षण प्रणालीको स्थापना तथा सुदृढीकरणका लागि विभिन्न चरणमा क्रियाकलापहरू सञ्चालन भएका छन् । जसले पालिकाका सबै वडामा समेत बाल अधिकार समितको गठन भइ क्रियाशील भएका छन् भने सिफारिस प्रणालीको समेत कार्यान्वयन भएको छ । यसैको दिगोपना एवम् निरन्तरताका लागि पालिकाले बाल संरक्षण घटना व्यवस्थापन सूचना व्यवस्थापन प्रणाली **CPIMS** को उपयोग तथा निरन्तर सञ्चालन गरी रहेको छ ।

सानीभेरी गाउँपालिकाले बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ को दफा ४८ अनुसार बालबालिकाको हकहित र अधिकारको संरक्षणका लागि विगत एक वर्ष देखि नै **CPIMS** प्रयोग गर्दै आएको छ । यस प्रणालीको प्रयोगवाट जोखिममा रहेका बालबालिकाको सहायता प्रक्रियामा सहजता भएको र सिफारिस गरे पश्चात जोखिममा रहेका बालबालिकाले आवश्यकताको आधारमा सहयोग पाउने गरेका छन । यस पालिकावाट ५३१ जना बालबालिकाको विवरण **CPIMS** मा प्रविष्टि गरिएको छ ।

परिच्छेद - सात

निष्कर्ष

७.१ मुख्य उपलब्धी

सानीभेरी गाउँपालिका बालबालिकाको हकअधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धी विभिन्न नीति, रणनीति लगायतको योजनाबद्ध तरिकाले कार्यान्वयनमा लागेको छ । सानीभेरी गाउँपालिकाले बालबालिकाका सवालहरू केन्द्रित रही बालबालिका सम्बन्धी ४ वटा कानुन तथा कार्यविधि पारित गरि कार्यान्वयन गरिरहेको छ । विगतको तुलनामा यस आर्थिक वर्षसम्म आइपुग्दा पालिकामा सबै वडा तहमा वडा बाल अधिकार समितिको गठन भइ परिचालन हुनु, बालक्लबको पुनर्गठन तथा परिचालन हुनु पालिकामा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले तोकेका न्यूनतम बाल संरक्षण यन्त्रहरूको स्थापना तथा परिचालन हुनुले समग्र बाल संरक्षण प्रणालीको स्थापना र क्रियाशीलता अभिवृद्धि भएको छ । यसबाट पालिकामा आउने बाल संरक्षण सम्बन्धी सवालहरू तत्काल सम्बोधन तथा प्रकृयागत सहजीकरण भएको छ ।

२०७८ सालको जनगणना अनुसार १८ वर्ष मुनिका सानीभेरी गाउँपालिकाको बालबालिकाको संख्या १० हजार १ सय १० रहेको छ । नवजात शिशू मृत्युदर र मातृ मृत्युदर आ.व. २०८०/०८१ मा शून्य रहेको छ । जनगणना अनुसार यस गाउँपालिकामा कूल अपाङ्गता भएका १७७ जना बालबालिका मध्ये ६९ जनाले मात्र अपाङ्गता परिचयपत्र बनाएको देखिन्छ । पालिकाभरी १३ जना बालबालिका लागू पदार्थको सेवनमा संलग्न भएको पाइएको छ । यस गाउँपालिकामा विगतको तुलनामा बालविवाह घट्दो अवस्थामा रहको देखियता पनि एक वर्षमा १९३ जना बालबालिकाको विवाह भएको देखिन्छ । यस गाउँपालिका कूल बालबालिका मध्ये ८३.८५ प्रतिशत बालबालिका आमाबाबु दुबैसँग बस्ने गरेका छन् भने आमासँग मात्र बस्ने १२.९ प्रतिशत, बाबुसँग मात्र बस्ने ०.१९ प्रतिशत र अन्य नातेदारसँग बस्ने बालबालिका २.०७ प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरि यस गाउँपालिका ४८ जना बालक र ४२ जना बालिका आफै घरमूलीको रुपमा रहेको देखिएको छ ।

सानीभेरी गाउँपालिका बालबालिकाकालाई व्यवस्था गरिएको विभिन्न किसिमका सामाजिक सुरक्षाबाट २,९६८ जना बालबालिका लाभान्वित भएका छन् । संरक्षण विहीन अनाथ बालबालिकालाई मासिक रु २००० । दुई हजारका दरले संरक्षकको बैंक खाता मार्फत रकम उपलब्ध गराउने गरेको छ । जोखिममा परेका बालबालिकालाई पालिका एवं अन्य विकास साझेदारहरूको आवश्यक समन्वयमा शैक्षिक तथा आयआर्जन सहायता प्राप्त गरेका छन भने विविध कारणले जन्मदर्ता प्राप्त गर्न नसकेका बालबालिकाहरू पहिचान सुनिश्चितताका लागि जन्मदर्ता उपलब्ध गराउनमा स्थानीय बालअधिकार समितिले उचित पहल गरि जन्मदर्ता प्राप्तीका लागि सहजीकरण गर्नुका साथै सानीभेरी गाउँपालिकामा विगत वर्षमा बालविवाह ६४ प्रतिशतबाट घटेर ४९ प्रतिशत मा आएको कुरामार्फत उपलब्धिका रुपमा लिन सकिन्छ ।

यस गाउँपालिका बालबालिकाकको शिक्षा तथा खेलकुदको स्थिति सुधार हुँदै आएको देख्न सकिन्छ । शैक्षिकसत्र २०८१ मा आधारभूत तहदेखि देखि कक्षा १२ कक्षा सम्म भर्ना भएका बालबालिकाको सङ्ख्या ६७४६ रहेको र जस मध्ये बालक ५१.३९ प्रतिशत र बालिका ४८.६ प्रतिशत रहेको छ । शैक्षिक सत्र २०८० मा कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर ९३ प्रतिशत, कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर ९६ प्रतिशत र कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर ६४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

सानीभेरी गाउँपालिकामा बालबालिकालाई संगठित गर्ने प्रयास समेत गरिएको छ । गाउँपालिका स्तरीय बालअधिकार समिति क्रियाशील रहेको, बालकल्याण अधिकारीको व्यवस्था गरेको, बाल कोषको व्यवस्था भएको, वडा स्तरीय बाल अधिकार समिति गठन गरि क्रियाशीलतामा जोड गर्ने गरेको, पालिका स्तरीय बाल सञ्जाल, वडा स्तरीय बालसञ्जाल तथा विद्यालय स्तरीय बाल क्लब गठन एवं परिचालनमा जोड गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ सम्ममा कूल ३५ वटा बालकल्बहरु सञ्चालन रहेका छन् र ती बालक्लबका कूल ६७१ जना बालबालिका आवद्ध भएका छन् । बालमैत्री वडा घोषणा गर्नका लागि विभिन्न क्रियाकलापहरू मध्ये हालसम्म सबै वडाहरू कम्तिमा ४५ वटा सूचकहरू पुरा भैसकेको अवस्था रहेको छ । विपदको समयमा समेत विशेष कार्य गरिएकोमा युनिसेफ नेपालको सहयोगमा कूल ११ वटा वडाका ४०४९ घरधुरीका ९,३७४ जना बालबालिकाको जोखिमताको विश्लेषण गरि गम्भीर तथा उच्च जोखिममा रहेका ३४८३ जना बालबालिकालाई विभिन्न किसिमका आवश्यक सहयोग प्रदान गरिएको छ ।

७.२ समस्या र चुनौति

यस सानीभेरी गाउँपालिकामा बालबालिकाको क्षेत्रमा रहेका मुख्य समस्याहरु निम्नानुसार रहेका छन्ः

- उमेर नपुगी बालविवाह गर्नु,
- संरक्षणको अभाव,
- बाल दुर्व्यवहार,
- विद्यालय छोड्नु,
- लागूपदार्थ दुर्व्यसनीमा संलग्नता,
- जन्मदर्ता प्राप्त गर्न नसक्नु,
- शारीरिक कुपोषणको जोखिममा रहेको,
- बालबालिकालाई बालश्रममा संलग्न गराइनु,
- बाल विज्याई तथा असामाजिक कार्यमा संलग्नता,
- बालक र बालिका बिच भेदभाव,
- अभिभावक तथा संरक्षकमा बाल अधिकार सम्बन्धी सचेतना नहुनु,

यि सवालहरूमा केन्द्रित रहेर सानीभेरी गाउँपालिका स्थित स्थानीय बालअधिकार समितिले कार्यक्रम तय गरी प्रभावकारी रुपमा गतिविधि सञ्चालन गर्ने गरेको र जसबाट बालबालिकाका सवालहरूमा प्रगति भएका

छन् । यस गाउँपालिकामा काम गर्दै गर्दा बालबालिकाको क्षेत्रमा देखिएका चुनौतीहरू निम्नानुसार रहेका छनः

- संविधान प्रदत बाल अधिकारको कार्यान्वयन गर्ने,
- बालबालिका सम्बन्धी नीति, ऐन तथा कार्यविधि लगायतका कानुनको कार्यान्वयन गर्ने,
- बालबालिकासंग सम्बन्धित उल्लेखित समस्याहरु न्यूनीकरण गर्ने,
- गठित बालकल्ब तथा संगठनलाई सक्रिय बानाइ राख्ने,
- बाल अधिकारको सवालहरु सम्बोधन गर्न लगानी तथा बजेट व्यवस्थापन गर्ने,
- लक्षित वर्ग प्राथमिकतामा राख्ने ।

७.३ आगामी योजना

सानीभेरी गाउँपालिकालाई बालअधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धनमा नमुना स्थानीय तहको रुपमा विकास गर्नका लागि गाउँपालिका भित्र हुनुपर्ने सबै बाल संरक्षण संयन्त्रको स्थापना तथा परिचालनमा जोड दिँदै निम्न कार्यहरू अबको प्राथमिकतामा राखिएको छः-

१. बालबालिका सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०८० ले व्यवस्था गरे बमोजिम “बालबालिका सम्बन्धी लगानी सहितको पाँच वर्षे राष्ट्रिय नीति कार्यान्वयन कार्ययोजना” निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
२. पालिकामा बाल विवाह अन्त्यका लागि प्रत्येक विद्यालय, बालबालिकासँग सरोकार राख्ने निजी क्षेत्र, सामाजिक संघसंस्था तथा सार्वजनिक निकायमा बाल संरक्षण मापदण्ड लागू गर्ने ।
३. बालबालिका विरुद्धको हिंसा तथा दुर्व्यवहार रोकथाम तथा न्यूनीकरणका लागि अनिवार्य सूचना दिनुपर्ने व्यवस्थाको समुदायस्तरसम्म सचेतना एवम् अभिमुखीकरण गर्ने ।
४. यस प्रतिवेदनले औंल्याएका बाल संरक्षण सम्बन्धी सवालहरूको उचित सम्बोधन तथा रोकथामका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने र स्रोत साधनको सुनिश्चित गर्ने ।
५. स्थानीय तहका जोखिमी अवस्थाबाट उद्धार गरिएका बालबालिकालाई राख्ने आस्थायी संरक्षण सेवाको प्रबन्ध नभएकोले सो को व्यवस्थापन गर्ने ।
६. बालबालिकाको वैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्थाको प्रवर्द्धन गर्दै निःसंस्थाकरण एवम् बाल संरक्षण घटना व्यवस्थापन प्रणाली र सूचना प्रणालीको प्रयोग गर्ने ।
७. समग्र सानीभेरी गाउँपालिकालाई आगामी ५ वर्षभित्र बालमैत्री स्थानीय शासनको योजनामा जोड दिई बालमैत्री पालिका घोषणा गर्ने
८. माथि उल्लेखित विषयहरू कार्यान्वयनका लागि आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगका लागि संघ तथा प्रदेश सरकार एवम् विकास साझेदारहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

नेपालको संविधान एवम् विभिन्न कानूनहरू लगायत संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धिले सुनिश्चित गरेका बालबालिकाको अधिकारको सम्मान, संरक्षण, परिपूर्ति र परिपालनाका लागि तीनै तहका सरकार, विकास साझेदार एवम् राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूको भूमिका उत्तिकै महत्वपूर्ण

रहेको छ ।माथि उल्लेखित योजनाहरु कार्यान्वयनकोलागि बालबालिकासंग सम्बन्धित नीति तथा कानूनलाई आधार मानि सानीभेरी गाउँपालिकाले तहगत सरकार, सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्था लगायत सबै सरोकारवाला निकायंग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गर्दै आगामी दिनहरुमा काम गर्नेछ । बाल अधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका लागि केही सरोकारवालाहरूको भूमिका ***अनुसूची-४*** मा राखिएको छ ।

अनुसूची -१

गाउँपालिका स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरण

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं	संस्थागत प्रतिनिधित्व
१	कमला रोका पुन	संयोजक	९८४७८८७७३५	गा.पा.उपाध्यक्ष
२	शेर वहादुर खड्का	सदस्य	९८६८०५२६४८	सा.वि.स. संयोजक
३	दिपक बुढाथोकी	सदस्य	९८५७८२४२५३	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
४	भुपाल सिं विष्ट	सदस्य	९८४९१०६१९२	शिक्षा शाखा प्रमुख
५	चन्द्र वहादुर परियार	सदस्य	९८४३६७८१३३	विद्यालय प्रधानाध्यापक
६	तारा वहादुर डाँगी	सदस्य	९८४८१५९१८१	स्थानीय प्रहरी कार्यालय
७	लिला शर्मा	सदस्य	९७४२२५३४०६	महिला बालबालिका शाखा
८	विजय कुमार ओली	सदस्य	९८४४९४९८०४	स्वास्थ्य शाखा प्रमुख
९	कृष्णा के.सी.	सदस्य	९७४८४८०४०३	महिला प्रतिनिधि
१०	पम्फा वि.क.	सदस्य	९७६८२३६३११	संस्थाको प्रतिनिधि
११	हिरा कुसारी	सदस्य	९७६६९०७१७२	बाल संजाल प्रतिनिधि
१२	विशाल वि.क.	सदस्य	९७६६९२७४२२	बाल संजाल प्रतिनिधि
१३	मानविर ओली	सदस्य सचिव	९८४३३२६२४९	बाल कल्याण अधिकारी

वडा नं १ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	टेक वहादुर पुन	संयोजक	९८६४३६०६१७
२	विमला विक रोकाय	सदस्य	९७४२८०७१५७
३	कालो पुन	सदस्य	९७६२८३८०७९
४	बेद कुमार पुन	सदस्य	९८४४८८४२०५
५	भुपेन्द्र ओली	सदस्य	९८४०३८४३१८
६	लाले राना	सदस्य	९८४८३७६२५३
७	शौरव के.सी.	सदस्य	९८६६२२२७८९
८	विरभान बुढाथोकी	सदस्य	९८४७८३२९००
९	हिरा पुन	सदस्य	९८४३०१०२८७
१०	रेशम बस्नेत	सदस्य	९८६३१४५००८

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
११	मंगले कामी	सदस्य	९८२२८९२२३०
१२	डिल्ली रावत	सदस्य	९७०६७८९५१९
१३	जानकी थापा	सदस्य सचिव	९७६७५३८४८१

वडा नं २ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	मान वहादुर पुन	संयोजक	९८६६९२३२०७
२	आशा दमाई	सदस्य	९८६८०१९९५०
३	धने कामि	सदस्य	९८४८१८५४५०
४	पुर्ण वहादुर ओली	सदस्य	९८४७९३३३९६
५	बसन्त कुमार खड्का	सदस्य	९८६७७३५६९१
६	रेशम बस्नेत	सदस्य	९८६३१४५००८
७	दुर्गा अवस्थी	सदस्य	९८४४१०८०४६
८	सुरज सुनार	सदस्य	९८६६९२३२०७
९	दिक्षा पुन	सदस्य	
१०	तारा प्रकाश ओली	सदस्य	९८६९०८८१४२
११	गोविन्द वहादुर बुढा	सदस्य	९८४४९१५४११
१२	गंगा देवी पुन	सदस्य	९८०३११९३४०
१३	रुपेश सुवेधी	सदस्य सचिव	९८२२९८८७८८

वडा नं ३ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	जगदिश नकाल	संयोजक	९८४४९१५५४३
२	गंगाराम खड्का	सदस्य	९८८६६२८६३६
३	कस्तुरी बि.क.	सदस्य	९८४९३६७३४२
४	अनन्त कुमार पुन	सदस्य	९८४७८७५६७१
५	पवित्रा खड्का	सदस्य	९८४९३६७३४२
६	भिम वहादुर नकाल	सदस्य	९८६६५३९१५३
७	महेश बि.क.	सदस्य	९८४७८१२९११
८	तारा वहादुर डाँगी	सदस्य	९८४८१८५२८७
९	पार्वती विष्ट	सदस्य	

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१०	इन्द्रलाल शर्मा	सदस्य	९८६८६०७३४७
११	सहिष्णुता पुन	सदस्य	९८४४८०२६९१
१२	कमला बुढा	सदस्य	९८६३७७३३५५
१३	तिलविर पुन	सदस्य सचिव	९८२५१५६०४९

वडा नं ४ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	मनोज बुढाथोकी	संयोजक	९८६८९०७५२२
२	लक्ष्मी रसाइली	सदस्य	९८१३४८३१५५
३	भद्र बुढा	सदस्य	९८६७९३९६१६
४	नरेन्द्र प्रकाश ओली	सदस्य	९८४७१९८९००
५	गणेश खड्का	सदस्य	९८४४९९३०३४
६	सरस्वती वि.क.	सदस्य	९८६८६०६६९४
७	रेशम वस्नेत	सदस्य	९८६३१४५००८
८	पुर्णिमा बराल	सदस्य	९७६२५५५८४९
९	सरिता खड्का	सदस्य	९८४७८९३३१५
१०	नरदेब रिजाल	सदस्य	९८६८६०३७३४
११	खिमा के.सी.	सदस्य	९८६६८७३४९८
१२	चुडामणी बुढाथोकी	सदस्य	९८६८६६४४५१
१३	पंकज वि.क.	सदस्य सचिव	९८६६७६१५०७

वडा नं ५ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	मोतिराम खत्री	संयोजक	९७४२८२१७५१
२	नैने कुसारी	सदस्य	९८०९८६३०३६
३	कमला चदरा	सदस्य	९८६४९२४८९१
४	दशरत शाही	सदस्य	९८४८०५०२४६
५	शसिराम बुढाथोकी	सदस्य	९८४९२७२८४३
६	खिम वहादुर बुढाथोकी	सदस्य	९८४९१७३४८६
७	रन्जित पुन	सदस्य	९८६४९३८६६२

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
८	लक्ष्मण पुन	सदस्य	९८६६७२००११
९	दिपक पुन	सदस्य	९८४४९१४९१६
१०	शिव वहादुर कुसारी	सदस्य	९७६४१९८२६४
११	दिलिप केसी	सदस्य	९८०२०८९७६५
१२	सिर्जना नकाल	सदस्य	
१३	लक्ष्मण थापा	सदस्य सचिव	९८६४९३८६६२

वडा नं ६ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	पहल सिं घर्ति	संयोजक	९८५११४२८२४
२	सार पुन	सदस्य	९८४७८८६३३२
३	लंक खत्री	सदस्य	९८६८९५५०५६
४	नर वहादुर पुन	सदस्य	९७४८५११६४६
५	बालकृष्ण वि.क.	सदस्य	९७६५३६५४१५
६	गम वहादुर घर्ति	सदस्य	९८४८५११६४६
७	नरेन्द्र बाँठा	सदस्य	९७४५९३१३४५
८	अर्जुन के.सी.	सदस्य	९८१२८७७६३१
९	तारा वहादुर डाँगी	सदस्य	९८४८१८५२८७
१०	दिपा कुसारी	सदस्य	९७४५७९७९६०
११	नर वहादुर खत्री	सदस्य	९८६८६०९७३४
१२	राधिका बाँठा	सदस्य	९८४९९४८८९६७
१३	नरेश आले मगर	सदस्य सचिव	९८६८९११८४१

वडा नं ७ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	कुल वहादुर बुढा	संयोजक	९८४७९५३५८१
२	देउमा भण्डारी	सदस्य	९८४६३१८२६८
३	जिते बुढा	सदस्य	९८४९५३९८१०
४	भिमे ओली	सदस्य	९८४४९९०४७५
५	शसिराम बोहरा	सदस्य	९८४७९३६५५७

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
६	भरत विसी	सदस्य	९८६६९०४२९१
७	भिष्म बोहरा	सदस्य	९८६६९२३७६४
८	तारा बहादुर डाँगी	सदस्य	९८४८१८५२८७
९	कमला बुढाथोकी	सदस्य	९८४७८६५२६७
१०	कमला रोकाय	सदस्य	९८६८६०६७५६
११	बिनोद बुढा	सदस्य	९७४९२७५६१२
१२	धन वहादुर ओली	सदस्य	९८४७९४१३५३
१३	रमा विष्ट	सदस्य सचिव	९८४४९७६७३१

वडा नं ८ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	प्रेम वहादुर वि.क.	संयोजक	९८४८७९८९२५
२	निर्मला बिसी	सदस्य	९८६३२६१४१७
३	देउराम बुढाथोकी	सदस्य	९७६२८३८६९१
४	पार्वती घर्ति	सदस्य	
५	कर्ण वहादुर ओली	सदस्य	९७४२८२०९९७
६	प्रेम बुढा	सदस्य	९८४७९१२६१०
७	कमला खत्री	सदस्य	९७६१६९६९८८
८	विना ओली खड्का	सदस्य	९८६६९०७२७९
९	तारा वहादुर डाँगी	सदस्य	९८४८१८५२८७
१०	झिमा राना	सदस्य	९८६८६००२९२
११	एलिना पुन	सदस्य	९८६८६००२९२
१२	डिल्ली हमाल	सदस्य	९८६८६५७३६४
१३	मन्जित खड्का	सदस्य सचिव	९८६८९८२०२७

वडा नं ९ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	शेर वहादुर खड्का	संयोजक	९८६८०५२६४८
२	दिल वहादुर डाँगी	सदस्य	९८४७९९४९८८
३	लिला खड्का मगर	सदस्य	९८६७७८९३८५
४	चन्द्र वहादुर परियार	सदस्य	९८४३६७८१३३
५	शिवराम ओली	सदस्य	९८६६९२३९५१
६	प्रदिप खड्का	सदस्य	९८४२२८६३८३
७	तारा वहादुर डाँगी	सदस्य	९८४८१८५२८७
८	विशाल वि.क.	सदस्य	९७६६९२७४२२
९	कृष्णा भण्डारी	सदस्य	९८६८६५९१३६
१०	रुपा खड्का	सदस्य	९८६७७८९३८५
११	रमना खड्का	सदस्य	९८६५२८६४२४
१२	तारा बम ठकुरी	सदस्य	९७६८२३६३११
१३	एलिजा शर्मा जैसी	सदस्य सचिव	९८१४५८९३८३

वडा नं १० को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	टिकाराम खड्का	संयोजक	९८०६२४००३४
२	खम वहादुर खड्का	सदस्य	९८१०८८०९००
३	जय कुमारी कामी	सदस्य	९८२९८६१९२०
४	जंगविर ओली	सदस्य	९८१०८१५८१९
५	सिता खड्का डाँगी	सदस्य	९८४२७१७०४६
६	भिम प्रकाश विश्वकर्मा	सदस्य	९८०३५८७८३५
७	चन्द्र वहादुर ओली	सदस्य	९८४८१६०८१५
८	नर वहादुर खड्का	सदस्य	९८४८१५६०४३
९	शेर वहादुर खड्का	सदस्य	९८६१७०११६५
१०	घमण्ड वि.क.	सदस्य	९८१२४२९३१५
११	तारा वहादुर डाँगी	सदस्य	९८६८२३६३११
१२	गिता ओली	सदस्य	९८०३५८३२८४
१३	पुर्ण वहादुर डाँगी	सदस्य सचिव	९८६९७६४७४४

वडा नं ११ को वडा स्तरीय बाल अधिकार समितिका पदाधिकारीहरुको विवरणः

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं
१	भुपाल सिं ओली	संयोजक	९८६०९०५५२९
२	नरु ओली	सदस्य	९७४६२३२११३
३	विमला कसेरा	सदस्य	९८२०८००२४४
४	तारा वहादुर डाँगी	सदस्य	९८४८१८५२८७
५	गोपाल सिं ओली	सदस्य	९८६७९१६३१७
६	बेल्मती रोका	सदस्य	९८१५५७७१८२
७	कृष्णा अधिकारी रोका	सदस्य	९८४८०९७६७३
८	धन सिं खड्का	सदस्य	९८६८६६४१४५
९	दिनेश खड्का	सदस्य	९८०६२५०२८२
१०	शसिराम ओली	सदस्य	९७६३८७४१७३
११	मनविर खड्का	सदस्य	९८०९८१२७१७
१२	सुस्मा डाँगी	सदस्य	९७०९२९४५२३
१३	रणविर ओली	सदस्य सचिव	९७४२२५३२६८

अनुसूची -२

सानीभेरी गाउँपालिकामा गठित बालक्लव तथा संजालको विवरण

क्र.स.	बालक्लव तथा संजालको नाम	ठेगाना
१.	पालिका स्तरीय गाउँबाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका सिम्ली
२.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका १
३.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका २
४.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका ३
५.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका ४
६.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका ५
७.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका ६
८.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका ७
९.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका ८
१०.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका ९
११.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका १०
१२.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका ११
१३.	वडा स्तरीय बाल संजाल	सानीभेरी गाउँपालिका १
१४.	राप्ती ज्ञानोदय बालक्लव सिम्ली	श्री राप्ती ज्ञानोदय मावि सिम्ली ९
१५	जनप्रिय बालक्लव हासिवाङ्ग	श्री जनप्रिय आवि हासिवाङ्ग ९
१६	सुर्योदय बालक्लव बेल्टापु	श्री सर्योदयो मावि बेल्टापु ३
१७	बालकल्याण बालक्लव गोल्डाडा	श्री बालकल्याण आवि गोलडाँडा ३
१८	भेरीदोभान बालक्लव चाइनावगर	श्री भेरीदोभान आवि चाइनावगर १
१९	जनप्रिय बालक्लव भण्डारवन	श्री जनप्रिय आधारभूत विद्यालय भण्डारबन १
२०	शितल बालक्लव पक्रया	श्री शितल मावि पकै्रया १
२१	बालकल्याण विद्यालय स्तरीय बालक्लव	श्री बालकल्याण मावि गिठाकोट २
२२	जनकल्याण विद्यालय स्तरीय बालक्लव	श्री जनकल्याण आवि पूर्तिमकाँडा २
२३	सानीभेरी बालकल्व बलिवाङ्ग	श्री सानीभेरी मावि बलिबाङ ४
२४	राष्ट्रीय बालक्लव चाख्लेमेला	श्री राष्ट्रिय आवि चाख्लेमेला ४
२५	जनज्योति मावि मेलचौर	श्री जनज्योति मावि मेलचौर ५
२६	नेपाल राष्ट्रिय मावि घापागार	श्री नेपाल राष्ट्रिय मावि घापागार ५
२७	बालहित बालक्लव हाँसु	श्री बालहित आवि हाँसु ५
२८	लक्ष्मी आवि कोटगाँउ	श्री लक्ष्मी आवि कोटगाँउ ६

क्र.स.	बालक्लव तथा संजालको नाम	ठेगाना
२९	पृथ्वी बालक्लव देउताखोला	श्री पृथ्वी आवि देउताखोला ६
३०	जनचाहना बालक्लव सहरे	श्री जनचाहना आवि सहरे ७
३१	कालिका बालक्लव फुक्रु	श्री कालिका आवि फुक्रु ८
३२	सरस्वति बालक्लव अर्माडाँडा	श्री सरस्वति मावि अर्माडाँडा १०
३३	सरस्वति बालकल्व चिन्तु	श्री सरस्वति मावि चिन्तु १०
३४	जनकल्याण बालक्लव बाघखोर	श्री जनकल्याण आवि बाघखोर ११
३५	शिव बालकल्व काफलबोट	श्री शिव आवि काफलबोट ११
३६	गाउँपालिका स्तरी किशोरी संजाल १ वटा	सानीभेरी गाउँपालिका स्तर

अनुसूची -३

सानीभेरी गाउँपालिका स्थित विद्यालय प्रधानाध्यापक एवं ECD सहजकर्ताहरुको सम्पर्क नम्वर

क्र.स.	विद्यालयकोड नं	विद्यालयको नाम	प्रधानाध्यापकको नाम	सम्पर्क नं
१	५४०३८००५६	जनप्रिय मावि हाँसिबाङ	शिवराम ओली	९८४४९०४३६३
२	५४०३८०००४	बालकल्याण बालविकास केन्द्र पाखेरोल	गिता वि.सी.	९८४७६४०९२१
३	५४०३८०००३	रासी ज्ञानोदय मावि सिम्ली	चन्द्र ब. परियार	९८४३६७८१३३
४	५४०३८००१३	जनचाहना आवि सहरे	भरत वि.सी.	९८६६९०४२९१
५	५४०३८०००१	कालिका आवि फुक्रु	पुर्भान ओली	९८६४३५४७४०
६	५४०३८०००८	शिव आवि मगरराङ्जा	प्रदिप खड्का मगर	९८४२२८६३८३
७	५४०३८०००७	जनज्योति आवि फुक्रुज्यूला	भिमकान्त वली	९८४४९९०४७५
८	५४०३८०००६	सरस्वति आवि तल्लो आँमडाँडा	लालविर ओली	९८६८२५५३८०
९	५४०३८०००९	चन्द्रोदय आवि सहरे	शशिराम बोहरा	९८४७९३६५५७
१०	५४०३८०००७	जनसहयोग आवि माथिल्लो आँमडाँडा	डिल ब. हमाल	९८६८६५७३६४
११	५४०११०००८	सुर्योदय मावि बेल्टापु	अनन्त कु. पुन	९८४७८७५६७१
१२	५४०११०००७	सानीभेरी मावि बलिबाङ	नरेन्द्र प्रकाश ओली	९८४७१९८९००
१३	५४०११०००६	राष्ट्रीय आवि चाख्लेमेला	नरेन्द्र कु. चन्द	९८६८०१९७१५
१४	५४०११०००२	दिपज्योति आवि चौखे	कमला बुढा	९७४९२७४५११
१५	५४०११०००३	आधारभूत विद्यालय ज्यामिरे	इन्द्रलाल शर्मा	९८६८६०७३४७
१६	५४०११०००४	नवचन्द्रज्योति आवि गारछाला	लक्ष्मी मल्ल	९८६३११८६४४
१७	५४०११०००९	कालिका आवि इजर	सिता शर्मा	९८६४३६५९८४
१८	५४०११०००५	बालकल्याण आवि गोलडाँडा	भिम ब. नकाल	९८६६५३९१५३
१९	५४००३०००५	सरस्वति मावि अर्माडाँडा	नर ब. खड्का	९८४८१५६०४३
२०	५४००३०००१	सरस्वति मावि चिन्तु	चन्द्र ब. ओली	९८४८१६०८१५
२१	५४००३०००२	दिपज्योति आवि काँडा	दिनेश खड्का	९८६४३४६५७१
२२	५४००३०००३	शिव आवि काफलबोट	शेर ब. खड्का	९७६८४५७१६८
२३	५४००३०००४	जनकल्याण आवि बाघखोर	धन सिं खड्का	९८६८६६४१४५
२४	५४००३०००६	जनसेवा आवि घनठाना	भिम प्रकाश विक	९७०३५८७८२५
२५	५४००३०००७	ज्ञानज्योति बालविकास केन्द्र टिम्मुरबोट	कमल ब. डागीं	९८१२८६९९५६
२६	५४००३०००८	ज्ञानकुञ्ज आवि रानीच्यूरा	विनित खड्का ओली	९८६४२८२६३८
२७	५४००३०००९	जनजागरण आवि गात्तिना	मन्जित खड्का	९८२२८६५४४७

क्र.स.	विद्यालयकोड नं	विद्यालयको नाम	प्रधानाध्यापकको नाम	सम्पर्क नं
२८	५४०३१०००२	भेरीदोभान मावि चाइनाबगर	भुपेन्द्र ओली	९८४०३८४३१८
२९	५४०३१०००४	बालज्योति मावि गिठाकोट	पुर्ण बहादुर ओली	९७४८५२९५०९
३०	५४०३१०००१	शितल मावि पक्रैया	वेद कुमार पुन	९८४४८८४२०५
३१	५४०३१०००७	जनप्रिय आधारभूत विद्यालय भण्डारबन	लाले राणा मगर	९८४८३७६२५३
३२	५४०३१०००५	जनकल्याण आवि पूर्तिमकाँडा	विवेक पुन मगर	९८६६८३७५६६
३३	५४३१०००१०	ज्ञानोदय आवि घर्तिगाँउ	राजेन्द्र कुमार बोहरा	९८६६९०४०९६
३४	५४०३१००१२	मालिका पहाड बाल बि. केन्द्र बसनडाँडा	सरिता पुन वि.सी.	९८०४५७३६६०
३५	५४०३१००११	प्रगतिशील आवि बुकीचौर	सौरव केसी	९८६६२२२७८९
३६	५४०१०००१	जनज्योति मावि मेलचौर	खिम ब. बुढाथोकी	९८४९१७३४८६
३७	५४०१०००१०	जनता आवि छहरा	अर्जुन के.सी.	९८१२८७७६३१
३८	५४०१०००१५	बालकल्याण बाल बि. केन्द्र शिलटाकुरी	सृजना नकाल	९७४२८२०५२४
३९	५४०१०००११	कालिका आवि घामताप्ने	रन्जित पुन	९८१०८०१४५६
४०	५४०१००००४	बालहित आवि पोखरी	शिव ब. कुसारी	९७६४१९८२६४
४१	५४०१००००९	नेपाल राष्ट्रिय मावि घापागार	लक्षमण पुन	९८४८६७१२७०
४२	५४०१००००२	लक्ष्मी आवि कोटगाँउ	नर बहादुर पुन	९७४८५११६४६
४३	५४०१००००७	बालहित आवि हाँसु	दिपक पुन	९८४४९१४९१६
४४	५४०१००००५	अमरज्योति आवि सल्लीचौर	नरेन्द्र बाँठा मगर	९८४७४७८०९२
४५	५४०१००००६	पृथ्वी आवि देउताखोला	जय वहादुर के.सी.	९८५११३४४०२
४६	....	बाल विकास केन्द्र गोल्चौर	करुणा ओली	९८६८२३३०१७
४७	....	बाल विकास केन्द्र स्याल	विजया विश्वकर्मा	९८४९८५९६६१
४८	....	बाल विकास केन्द्र तिमिले पोखरी	गृष्मा ओली पुन	९८४४८४६६७९
४९	....	हरिण बालविकास केन्द्र परियारटोल	अनिता परियार	९८०६२४९५२१

अनुसूची - ४

बाल अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि शिक्षकहरुले के गर्नुपर्छ ?

१. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउन आवश्यक पहल गर्ने ।
२. विद्यालयमा भय तथा हिंसा रहित सिकाईका उपायहरु अवलम्वन गरी शिक्षण सिकाइ गर्ने ।
३. विद्यालयमा बालबालिकाका विरुद्ध कुनै पनि हिंसा तथा दुर्व्यवहारका घटना भएमा सो को उजूरी गर्ने र बालबालिकालाई समेत उजूरी सम्बन्धी संयन्त्रको वारेमा जानकारी दिने ।
४. शैक्षिक संस्थामा धुम्रपान, मध्यपान, सुर्तिजन्य पदार्थ तथा जंङ्कफुट निषेध गर्दै यस्ता सामाग्रीहरु विद्यालय वरीपरी बिक्रिवितरण नहुने शुनिश्चितताका लागि आवश्यक पहल गर्ने ।
५. विद्यालयमा बाल सहभागी प्रवर्धन, बालकल्व गठन लगायत विभिन्न सिर्जनात्मक क्रियाकलापहरुमा बालबालिकाको सहभागिताका लागि सहजिकर गर्ने ।
६. बालबालिका विरुद्ध कुनै हिंसा वा दुर्व्यवहार भएमा सो को जानकारी तत्काल बाल हेल्पलाइन सेवा १०९८ वा नजिकको प्रहरी कार्यालयमा गराउने ।

बालअधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नका लागि पालिकाले अवलम्वन गर्नुपर्ने कार्यहरु

१. बालअधिकार संरक्षण तथा सम्वर्द्धन सम्बन्धी ऐन कानुन तथा कार्यविधिको निर्माण गरी लागू गर्ने ।
२. स्थानीय बाल अधिकार समितिको गठन गरि क्रियासिलता बनाउने ।
३. बालकल्याण अधिकारी नियूक्ति गर्ने ।
४. विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको संरक्षण तथा सेवा प्रवाहका लागि बालकोषको स्थापना तथा परिचालन गर्ने ।
५. बालबालिकाको हकहित र अधिकारको संरक्षण तथा संम्वर्द्धनका लागि प्राप्त लगानीको व्यवस्था गर्ने ।
६. स्थानीय तहको बालबालिका सम्बन्धी योजना निर्माण प्रक्रियामा बाल सहभागिताको सुनिश्चितता गर्ने ।
७. बाल संरक्षण मापदण्ड निर्माण गरी लागू गर्ने ।
८. हिंसा, दुर्व्यवहार, कसुरवाट पिडित तथा विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको संरक्षणको सुनिश्चितता गर्ने ।
९. सवै बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पहिचान (जन्मदर्ता/नागरिकता) को अधिकार सनिश्चितता गर्ने ।
१०. विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको सामाजिक सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्ने ।
११. कुनैपनि बालबालिकालाई दलगत राजनितिमा संलग्न नगराउने र अरुलाई पनि गर्न नदिने ।
१२. स्थानीय तहलाई बालमैत्री स्थानीय तह बनाउने ।

स्थानीय तहमा बाल कल्याण अधिकारीले गर्नुपर्ने कार्यहरु

१. बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ को दफा ४८ बमोजिमको बिशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको घटना व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
२. बालबालिका सम्बन्धी ऐनको दफा ४९ बमोजिम विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको बैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्था गर्ने ।
३. स्थानीय तहमा बालक्लव, बालक्लव संजाल, विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था र स्वास्थ्य संस्थाहरुमा बालअधिकार संरक्षण र संवर्द्धनका लागि आवश्यक सहजीकरण गर्ने ।
४. स्थानीय तहमा बालबालिका सम्बन्धी कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन र मुलप्रवाहीकरण गर्न आवश्यक पहल गर्ने ।
५. स्थानीय तहमा बालबालिका सम्बन्धी खण्डिकृत तथ्यांक संकलन, व्यवस्थापन र प्रतिवेदन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।
६. स्थानीय तहभित्र भएका बैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्था, पुनःस्थापना केन्द्र, अस्थायी संरक्षण सेवा, निगरानी कक्ष तथा बालबालिकालाई शैक्षिक प्रयोजनका लागि राखिएका मठ, गुरुकुल, गुम्वा, मदरसा, चर्च जस्ता आवासीय गृहमा रहेका बालबालिका र अवस्थाको बारेमा जानकारी संकलन र अभिलेखिकरण गर्ने ।
७. बाल संरक्षण कार्यमा स्थानीय तहमा सूचीकृत समाजसेवी र बालमनोविज्ञको परिचालन गर्ने ।
८. बालबालिका सम्वनेधी ऐनको दफा २९(१) (च) बमोजिम बालकल्याण अधिकारीको सुपरिवेक्षण र निर्देशनमा रहने गरी दिशान्तर प्रक्रियामा पठाईएका बालबालिकाको सुपरिवेक्षण गर्ने ।

बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ को दफा ४८ बमोजिम बैकल्पिक हेरचाहका लागि कानुन बमोजिम स्थानीय तहमा नियूक्त समाजसेवी वा बालमनोविज्ञले दिएको बालबालिकाको अवस्थाको अध्ययन प्रतिवेदनको आधारमा बालकल्याण अधिकारीले निम्नानुसार बैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

१. बालबालिकाको इच्छा बमोजिम बैकल्पिक स्याहारका लागि इच्छुक नातेदारमा संरक्षण गर्ने गरी हेरचाहको व्यवस्था मिलाउने ।
२. बुदा नं १ अनुसारको कुनै नातेदार नभएमा वा नातेदार भएतापनि त्यस्ता नातेदार उपयूक्त नभएमा वा सम्बन्धीत बालबालिकाले त्यस्ता नातेदारको हेरचाहमा वस्न इच्छा नगरेमा दोश्रो प्राथमिकतामा स्थानीय तहमा स्वीकृत इच्छुक परिवार वा व्यक्तिमा हेरचाहको व्यवस्था मिलाउने ।
३. बुदा नं २ अनुसारको स्थानीय तहमा कुनै परिवार वा व्यक्ति इच्छुक नभएमा वा बालबालिकाले त्यस्तो परिवार वा व्यक्तिको हेरचाहमा वस्ने इच्छा गरेमा तेस्रो प्राथमिकतामा स्थानीय तहमा सुचीकृत परिवारमा आधारित हेरचाह गर्ने संस्थामा त्यस्तो बालबालिकाको हेरचाहको व्यवस्था गर्ने ।

४. बुदा नं १, २, र ३ बमोजिमको प्राथिमकतामा आधारमा बैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्था हुन नसकेमा मात्र अन्तिम विकल्पको रुपमा बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिकालाई सम्भव भए सम्म सवैभन्दा नजिकको बालगृहमा अस्थायी संरक्षण उपलव्ध गराउने ।

बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ को दफा ४८ बमोजिम देहायका बालबालिकालाई मात्र बैकल्पिक हेरचाहमा राख्न सकिन्छ ।

अनुसूची-५

शैक्षिक वर्ष २०८१ मा तहगत रुपमा विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थीको संख्या ECD – ५ कक्षा

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
ECD	४८३	५७७	१०६०
कक्षा १	३७८	४०७	७८५
कक्षा २	२७८	२९२	५७०
कक्षा ३	२७०	२८८	५५८
कक्षा ४	२३९	२७९	५२८
कक्षा ५	२७५	३१५	५९०
ECD देखि कक्षा ५ सम्म	**१९२३**	**२१६८**	**४०९१**

शैक्षिक वर्ष २०८१ मा तहगत रुपमा विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थीको विवरण ६ – ८ कक्षा सम्म

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
कक्षा ६	२७८	२५०	५२८
कक्षा ७	३१४	३०९	६२३
कक्षा ८	३८१	३२६	७०७
आधारभुत तह ६-८	९७३	८८५	१८५८

शैक्षिक वर्ष २०८१ मा तहगत रुपमा विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थीको विवरण ९–१० कक्षा सम्म

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
कक्षा ९	२९३	२६३	५५६
कक्षा १०	२६०	१९४	४५४
माध्यमिक तह ९-१०	५५३	४५७	१०१०

शैक्षिक वर्ष २०८१ मा तहगत रुपमा विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थीको विवरण ११– १२ कक्षा सम्म

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
कक्षा ११	२२०	२२८	४४८
कक्षा १२	३०७	२६४	५७१
माध्यमिक तह ११-१२	५२७	४९३	१०१९
ECD देखि १२ सम्मको जम्मा विद्यार्थी संख्या	३९७६	४००३	७९७९

बाल विवाह एवं बाल दुर्व्यवहार न्यूनिकरण
सम्वन्धी विद्यालय एवं सामुदाय स्तरमा
अभिमुखिकरण कार्यक्रम

बाल विवाह एवं बाल दुर्व्यवहार न्यूनिकरण
सम्वन्धी विद्यालय एवं सामुदाय स्तरमा
अभिमुखिकरण कार्यक्रम